

LUCEAFĂRUL

Serie nouă

Iunie 1942

Anul II

LUCEAFĂRUL

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE REDACȚIE:

VICTOR PAPILIAN, D. STĂNILOAE, OLIMPIU BOIȚOȘ, MIHAI BENIUC ȘI GRIGORE POPA

Colaboratorii revistei: Ion Agârbiceanu, Mircea Alexiu, Simion Anderco, Nicolae Balcă, A. P. Bănuț, Zevedei Barbu, V. Beneș, Lucian Blaga, Lucian Bologa, Alex. Ceușianu, Paul Constant, V. Copilu-Cheatră, Dimitrie Danciu, Al. Dima, Petru Drăghici, Ioan Fruma, Virgil Fulicea, Ion Gherghel, Gherghinescu Vania, Vasile Gionea, Victor Iancu, Șt. Manciulea, Grigorie T. Marcu, Aurel Marin, C. Munteanu, Teodor Murășanu, M. Nanu, Ionel Neamtzu, Al. Negură, Vasile Netea, Ionel Olteanu, Petre Pascu, Horia Petra-Petrescu, George A. Petre, Licu Pop, George Popa, Iulian Popa, O. F. Popa, I. Popescu-Sibiu, Marcel Romanescu, D. D. Roșca, M. Samarineanu, Constantin Sassu, I. V. Spiridon, Octav Șuluțiu, Horia Teculescu, Gabriel Tepelea.

Manuscrisele, cărțile și publicațiile periodice de recenzat
se vor trimite pe adresa redacției.

*

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

*

Cine reține un număr din revistă, se consideră abonat și este rugat
să trimită abonamentul prin mandat postal, pe adresa administrației.

*

Redacția și administrația: **Sibiu, Strada Oituz Nr. 4.**
(Ore de birou: zilnic dela 4—6 d. m.)

Abonamente: In țară, pentru particulari, anual Lei 400.—
pentru autorități și instituții „ 1200.—

In străinătate dublu.

Exemplarul Lei 40.—

Inscrisă în registrul de publicații periodice la Tribunalul Sibiu, Secția II-a, Nr. 1469/1941

Tipografia „Dacia Traiană”, S. A., Sibiu. Nr. 573, Mai 1942. Secretar de redacție: Olimpiu Boițoș.

Rugăciune pentru împăcarea mea

de

V. Copilu-Cheatră

*Doamne, Doamne, iartă-mă că-Ți iau numele 'n deșert,
Căci eu nu știu dacă voi putea de-acuma să Te iert.
Mi-i ruga când blestem, când o revoltă stingherită,
De când ni-i țara iar pe cruce răstignită.*

*Mi-s gândurile șumuiog de iască ori de smoală,
De când în fiecare dimineață inima mi-o scoală,
Aicia 'n pribegie, tristețea și căința.
Iartă-mă, Doamne, că n'am știut ce-i pân' acuma pocăința.*

*Pentru cine să-mi adun de-acuma, Doamne, ca 'ntr'un paraclis,
A versului merinde, când nu mai cred în vis?
Cui să-l dăruiesc pită și împărtășanie,
Când nu mai putem plânge dup-o negrăit de mândră Transilvanie?*

*Pentru cine să-mi mai scot mieii visurilor la păscut?
Rău, Doamne, nimănuia niciodată n'am făcut.
Pentru cine să mai sărut tina, să mai fac mătania,
Că mi-i arsă gura de-atâta rugă după Transilvania?*

*De-acuma, Doamne, nu mai cred în nimeni. Nu cred în nimic.
Dacă nici chiar Horia nu ți-a fost vreodată vrednic ucenic,
Ce rost mai am eu, Doamne, aicia pe pământ?
Și vezi, de-aceea nu mă căesc, nu sudui și nu mă mai frământ.*

Reflexiuni gnoseologice

În pragul Teodiceei

de

Eugeniu Sperantia

I. „Știutul“ și problema lui

Cuvântul „știință” este unanim acreditat pentru a denumi o noțiune cu mult mai îngustă decât cea designată prin verbul „a ști”. Nu tot ce se poate numi „știut” face parte din „știință”. Într’adevăr, știutul cuprinde și „cunoștințe” care pot fi *aflate* și pe care le referim la ceva existent și distinct de subiectul cunoscător, dar mai „știm” unele lucruri și fie din simplă impresie fugitivă, fie din auzite, fără pretenția exactității controlate; știm apoi lucruri care nu sunt nici constatări și nici măcar presupuneri de existență ci derivă din ființa noastră volitivă, tendențională, așa dar acestea nu sunt propriu zis „cunoștințe” ci fie imperative, fie aprecieri pe care totuși le *știm* oarecum, pentru că pot fi *convingeri* de ale noastre: știm, de pildă și suntem convinși că: „pacta sunt servanda” tot așa cum suntem convinși că „munca e superioară trândăviei”. Știm în fine și „ceea ce *credem*”, chiar dacă e vorba despre o credință ce nu se raportează nici direct la sursa sensorială, nici la vreo deducție rațională, nici la vreo relatare din partea altor persoane: știm unele lucruri numai pentru că le credem, înafară de orice investigație și în mod cu totul necontrolat. Iar unele credințe din această clasă ne pot uneori întemeia „știutul” mai solid decât orice certitudine „dobândită”.

În toate cazurile mai sus înșirate distingem două mari grupe în ținutul „știutului”. Este, deoparte, știutul provocat de o condiție exterioară, justificat prin obiectivitatea unui „dat” și avându-și deci sursa în „obiect”. Il vom numi „știutul *aflat*”. Este, de altă parte, știutul spontan a cărui sursă stă în subiect, care nu e determinat de un fapt plasat înafara subiectului și pe care-l vom numi: „știutul *crezut*”.

Știutul *aflat* e de trei feluri: aflat direct prin simțuri (știutul empiric), aflat prin relatarea altora (știutul relatat) și aflat pe cale deductivă (știutul rațional).

Între știutul aflat și cel crezut nu există însă o demarcație prea precisă: orice știut aflat se întemeiază fie pe unele axiome necesare, fie pe un fond de postulate indemonstrabile (vezi mai jos) fie pe simple ipoteze provizoriu admise, fie pe unele simple prejudecăți labile.

Știutul axiomatic face parte, simultan și în aceeași măsură, din ambele grupe ale „știutului”: el e întru câtva și „aflat” și „crezut”. Având un caracter de obiectivitate care se confirmă prin unanima recunoaștere a tuturor spiritelor omenești, referindu-se la conținuturi cărora le atribuim o existență distinctă de a noastră, axioma ne apare atât de independentă de subiect încât o considerăm ca valorând „chiar dacă niciun subiect n’ar gândi-o”. De aceea sursa știutului axiomatic ne pare a fi plasată aiurea decât în noi, într’un subiect absolut; prezența lui în noi ne pare provocată de o condiție exterioară. Totuși, el nefiind cu adevărat o informație dobândită, nefiind fructul unei investigații, ci o atitudine proprie a spiritului, produsă fără ingerințele unui dat obiectiv, trebuie să recunoaștem caracterul său de spontaneitate și să-l așezăm în grupul „crezutului”.

În fiecare dintre cele trei feluri de „știut aflat” putem distinge (după măsura în care a intervenit controlul metodic al surselor și critica probelor): știutul *științific* și cel *neștiințific*.

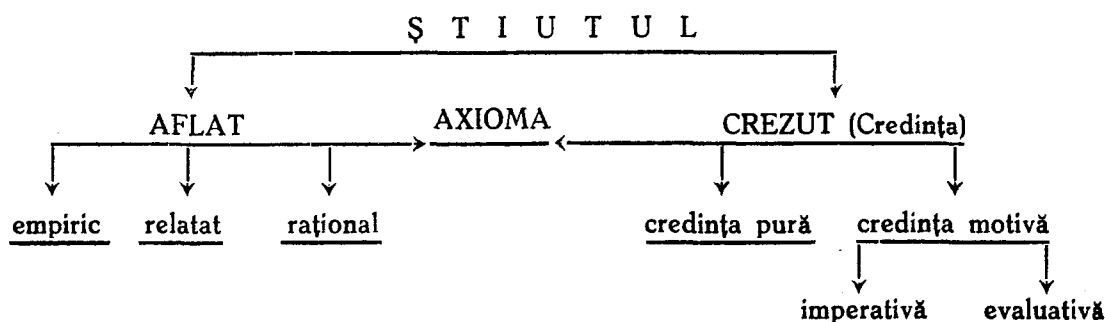
Deosebirea între ele e cam aceeași ca între plantele cultivate și plantele cu dezvoltare și răspândire naturală. De fapt, însă, nici între științific și neștiințific nu e cu puțință să se tragă o linie limitativă precisă, deoarece în domeniul știutului empiric (direct sau relatat) controlul metodic și critica probelor nu ajung niciodată la desăvârșire.

Știutul „crezut” sau „credința” nu se obține grație unui agent independent de subiectul cugetător ci, dimpotrivă, derivă dintr'o mișcare subiectivă, centripetală, dintr'o atitudine dictată de structura și condițiile interioare ale subiectului. Aci vom distinge: credința „pură” și credința „motivă” (sau „anticipativă”). Imperativele și aprecierile sunt specii ale credinței motive, exprimarea lor verbală cuprinzând fie termenul „trebuie”, fie o aluzie la noțiunea de preferință. Ele sunt, ca oricare alt știut, tot materie de afirmație, dar nu referitoare la o existență efectivă ci referitoare la o *dirijare* spre existență: ele implică impulsivitatea de mișcare și așteptarea sau tendința. La fel, aprecierile sau evaluările sunt edificate pe tendențional: tot elementul motiv constituie coloana lor de susținere. Ele sunt constatări comparative referitoare la *adecvarea* unui *dat obiectiv* la o *tendență* (deci referitoare la distanța dintre „real” și „ideal”). Orice apreciere sau evaluare este ori o alegere, ori o orientare. E o alegere când se prezintă ca o comparație între două adecvări relative; este orientare când indică direcția ce este de urmat întru adâncirea adecvării unei situații reale la un dat ideal.

Știutul motiv l-am situat în grupul „crezutului” pentru că atât imperativul cât și evaluarea pornesc dela admiterea spontană, de origine imanentă, endogenă, a unui conținut, — iar nu dela sugerarea lui transitivă, exogenă.

Credința pură cuprinde o serie indefinită de grade, începând cu simpla ipoteză, privitoare la cursul unui fapt material și sfârșind cu postulatele fundamentale ale oricărei gândiri empirice (precum este postulatul despre „existența obiectului extern”, postulatul despre „existența conștiinței altuia” etc.) sau începând cu îndoielnica încredere în puterile sau în intențiile „altcuiva” și sfârșind cu credința religioasă de cea mai curată esență.

În scurt, întreg domeniul știutului poate fi reprezentat prin schema de mai jos:

În aceste distincțiuni stă punctul nostru de plecare. Iar problema pe care ne-o punem în legătură cu ele privește diferența dintre eficiențele vitale ale celor două ramuri ale știutului. Ce repercusiuni are „știutul aflat” și ce repercusiuni are credința, asupra desfășurării procesului vieții noastre? În ce măsură satisfac ele exigențele? În ce măsură exercită o acțiune asupra ființelor care le dețin? Cu alte cuvinte: *care dintre cuprinsurile gândirii noastre posedă cel mai fecund potențial de viață?* Care e cel ce ne realizează mai deplin ființa?

Privită superficial, problema aceasta poate părea că se preocupă numai de profitul animal și că se oprește în zoologie. Să nu se uite însă că „știutul” e o manifestare spirituală și că de câteori cercetezi spiritul el deschide ochilor tăi luminișuri spre locul de unde se știe venit. De aceea, această problemă poate prilejui perspective nebănuite.

II. Între „este” și „trebuie”

Între speciile „știutului aflat”, știința empirică este cea căreia i se va recunoaște eminența și prioritatea. Controlată, cizelată, cultivată, ea obține preferința, fără rival, din partea celor avizați. Celelalte specii de „știut aflat” sunt mai mult ori mai puțin reductibile la ea, cu diferența fie a unor deficiențe de valoare, fie a unei deficiențe de utilitate practică. În știința empirică,

datul obiectiv, deci *aflarea*, se află în primul plan (pe când în știința pur rațională locul de plecare e un dat axiomatic sau un postulat, deci un element de sursă interioară făcând parte din „credință”). De aceea știința empirică reprezintă poziția cea mai opusă știutului crezut, e cel mai tipic dintre speciile știutului aflat. De altă parte, între speciile celeilalte grupe, ale credinței, ramura care prezintă cel mai pronunțat caracter de spontaneitate și totodată cele mai pregnante eficiențe vitale este credința pură, pe când credința motivă e silită să facă apel ori la cea pură, ori la datele experienței.

Prin urmare, cele două tipuri de „știut” diametral opuse, protagoniste principale ale luptei pe care voim s'o urmărim, sunt: știința empirică și credința pură.

Succesele pe care aplicarea metodelor experimentale le-a înlesnit activității tehnice și utilitare sunt dela sine înțelese. Între funcțiunea motrice și funcțiunea sensorială există o strânsă interdependență. Pentru ca soldatul din tranșee să poată trage un foc de armă în direcția în care a descoperit o mișcare suspectă, funcțiunea musculară își va calchia desfășurarea în mod obligator după elementele componente ale excitației vizuale. Cu mijloace mai modeste, broasca fixată de Pflüger pe planșetă își dirijează după usturime mișcarea destinată să șteargă picătura de acid azotic. Intreaga tehnică și întreaga știință aplicată formează un total complicat de reacțiuni, ordonate după complicatul total al excitațiilor sensoriale.

Până aci lucrurile sunt foarte simple: între cunoștința empirică și practica utilitară raportul este intru câtva analog celui dintre model și mulajul său negativ. Unul e „in-primat” sau „impresie”, celalalt e „ex-primat” sau „expresie”.

Totuși între acești doi termeni intervine încă un element foarte capricios care face ca numai din privirea clișeului să nu poți deduce integral particularitățile modelului și nici invers: clișeul redă condițiunile generale ale imaginii pe care pot s'o obțin prin el, dar condițiile ei precise și concrete depind de incidența altor factori: pot să torn, după alegere, imaginea în bronz, pot s'o torn în aur sau numai în ceară. Factorul acestei alegeri e altul decât „impresiunea”. Între impresie și expresie se interpune factorul selectiv. La fel, între experiența brută și acțiunea tehnică sau utilitară, intervin scopuri și motive, intervin valori și tendințe care nu sunt aceleași nici când subiectul se schimbă iar ambianța rămâne aceeași, nici când ambianța variază, subiectul rămânând neschimbat.

Scopuri, motive, valori, tendințe, iată compoziția factorului grație căruia dintr'o experiență dată nu urmează totdeauna o aceeași acțiune practică și că aceeași acțiune nu e în mod obligator consecința unei aceleiași experiențe.

Firește, din cercetarea sensorială a realităților materiale s'a născut și tezaurul întregii științe mecanice, fizico-chimice și anatomo-fiziologice de care dispunem. De sigur, grație ei s'a clădit utilajul uriaș al uzinelor, al laboratoarelor, al exploatărilor miniere și agricole, al războiului, al comunicației și al medicinei. Vrem nu vrem, trebuie să recunoaștem în dezvoltarea tehnică a vremurilor noastre un fapt care decurge direct și necesar din experiența înregistrată de oamenii de știință. Totuși, din considerarea exclusivă a datelor experienței nici una dintre aceste prestații tehnice n'ar mai fi decurs, dacă omului i-ar fi lipsit unele dintre scopurile pe care obișnuit le urmărește și dacă alte scopuri și alte valori i-ar fi călăuzit activitatea.

Dacă omul dorește să-și explice și să-și înțeleagă viața și condițiile vieții sale: și dacă din înțelegerea sa socotește să-și poată scoate îndrumări pentru viitor, el nu se poate mângâia la considerarea datului obiectiv ci întrebările sale se vor formula fatal cu privire la orientarea cea mai justificată a voinței sale. Nu ne putem mulțumi cu cunoașterea amănunțelor despre lucrurile și faptele ce servesc scopurilor noastre, ci sufletul ne cere să cunoaștem și să și *alegem*. Iar dacă mintea nu poate rezista întrebării care cere discernământul, justificarea și încuviințarea scopurilor, va avea să învețe că nimic din colecția de experiențe sensoriale nu-i mai poate servi îndeajuns aci: din simpla afirmație că „A este” sau că „B nu este”, nu poți să conchizi nici „ce ar trebui” nici „ce n'ar trebui” să faci. Cunoștința nu se poate rezuma la constatările despre „este” ci resimțim totdeauna nevoea de a ști ceva și despre „trebuie”. Și încă, această nevoie primează pentru că niciodată nu ne-ar interesa nici un „este” dacă n'am fi animați de nici un „trebuie”. Insuși interesul de a ști „ce este” e tot un imbold spre acțiune (mintală), spre acțiunea de „a afla”. Iar, pentru a porni întru cercetarea lui „este”, e indispensabil să resimți pe „trebuie”.

Dacă știința întemeiată pe experiență ne informează despre acest „este”, ce alt izvor de cunoștință ne poate oare informa întru cântărirea, ordonarea și alegerea scopurilor noastre? Unde putem găsi criteriul alegerii între ceea ce numim „bine” și „rău”, „superior” și „inferior”, „valoare” și „non-valoare”?

De sigur, cercul de idei în care astfel de probleme pot găsi un răspuns se situează dincolo de știință, este un domeniu extra-științific. Existența, necesitatea lui sunt o primă indicație despre insuficiența științei empirice. Dar acesta e azi un lucru bine știut.

III. Putința sborului spre soare

Dacă știința empirică este incapabilă să rezolve problema scopurilor și valorilor, fiind îndreptată numai spre ceea ce „este” și nu spre ceea ce „trebuie”, avem oare aci de aface cu unica limitare a puterilor științei?

Atât cât prin cercetarea realităților materiale urmărim numai călăuzirea acțiunilor noastre fizice asupra lor, deficiențele experienței n'au cum să apară vederii noastre. Dar e de ajuns să voim a înțelege rațional aceste realități, e de ajuns să încercăm a le ordona în totaluri consecvente și sistematice, știința „pozitivă” începe a șovăi și se dovedește cu mult mai prejos decât nădejdele ce ni le punem într'însa. Infirmitatea ei se accentuează cu cât cercetările experienței sunt îndreptate mai în spre adâncul lucrurilor: ipotezele care încearcă să explice unul și același lucru (cum e de pildă: lumina) se acordă fiecare numai parțial cu faptele; le explică, fiecare, numai parțial, dar se contrazic între ele integral. Unii cercetători deduc de aci că logica noastră e infirmă și neputincioasă. Adevărul este însă altul: logica aceasta nu e slugă în serviciul cunoașterii ci cunoașterea e slugă în serviciul logicei: simțul logic este cel ce ne cere să știm și să înțelegem, să înțelegem logic și să știm în conformitate cu anumite reguli sau condiții ale rațiunii. Logica noastră e sursa nevoei de a ști, e îmboldul activității de aflare și de înțelegere. Iar experiența nu e decât sluga mărginită, infirmă, care umblă șchiopătând, vede alterat și miop dar mai și acuză pe stăpân că-i pretinde munci imposibile. Ce este cert însă, este că stăpânul îi cere înfăptuiri care depășesc puterile slugii. De sunt ele cumva chiar absolut imposibile, aceasta e prea îndrăzneț să se afirme. Însă dacă stăpânul are nevoie de atari înfăptuiri iar sluga nevolnică nu le dovedește, atunci e firesc ca el să-și caute satisfacerea pe altă cale. Iar, cum exigențele gândirii logice omenești se îndreaptă și asupra fiecăruia din faptele și lucrurile ce alcătuiesc lumea reală dar și asupra „lumii în întregime”, ca total și corelațiune a faptelor reale, nu ne putem mulțumi să știm cum este și în ce condițiuni este un lucru anumit ci condițiunea existenței în genere, posibilitatea „lumii” în total și a părților ei (ori care ar fi ele în particular) e o problemă largă care ne chinue mintea cel puțin cât toate micile și numeroasele întrebări de toate zilele. Și deși răspunsul nu e destinat să călăuzească nicio reacțiune practică, întrebarea persistă și renaște mereu, sub forme mai mult ori mai puțin deslușite, în mintea oricărui dintre noi. În fața morții atât de dureros descoperite în jurul nostru, în fața morții la care deopotrivă ne așteptăm toți, nu este nicio minte de om, construită normal, care să nu se întrebe dacă totul nu e cumva zădărnice și hazard sau dacă există totuși în dosul neștiinței noastre un principiu care să justifice existența și trecerea noastră prin „lume”, un principiu adânc și tainic în care se contopește rostul „eului” și rostul întregului non-eu empiric.

Vorbește din făptura noastră sufletească, din edificiul conștiinței noastre, un glas necunoscut dar și neamuțit care protestează cu obstinație împotriva afirmației că eul poate avea un sfârșit. Protestul acesta seamănă deobicei cu sentimentul pe care-l avem în fața unei absurdități logice: inexistența ta, dispariția ta absolută îți apare de neconceput, ca un adevărat non-sens. Iar dacă totuși moartea ne apare la toate răspântiile, problema a ceea ce este dincolo de Styx, îmbinată și identificată cu problema a ceea ce este dincolo de simțuri, bântue în mințile și în inimile oamenilor o regiune cu mult mai întinsă decât și-o închipue profesioniștii științei „pozitive”. Fiecare întrebare despre lucrurile particulare ocupă un loc proporțional cu importanța lucrului respectiv. Fiecare vine și trece, primenindu-se indefinit în cursul unei vieți de om. Pe când problema existenței de după moarte, identică cu aceea a misterului de dincolo de simțuri, stăruie aceeași, obsedantă, în tot timpul vieții fiecăruia dintre noi și în vieța tuturor.

Aerostatele și aparatele de sburat plutesc în aer pentru că se sprijină pe aer. Și n'ar mai parveni să plutească acolo unde ar întâlni spațiul vid. La fel, știința pozitivă, țesută din date empirice, nu mai poate stărui când ele nu mai sunt ținute în seamă. Dar aceasta nu înseamnă că lumea extra-fenomenală e o simplă himeră pe care s'o putem anula printr'o simplă ridicare de umeri, tot așa cum nu vom tăgădui existența spațiului vid în care nu putem sbura. Nu vom tăgădui, *pentru că* acolo știm că *este* soarele. *Deși* nu-l putem ajunge printr'un sbor material, credem în existența lui și în existența imenselor spații interzise sborului nostru.

Dar dacă acele spații există, sborul prin ele nu poate fi decretat principial ca absolut imposibil.

IV. Pământul ca hrană

Și atunci: Suntem oare sortiți să rămânem în totdeauna setoși de răspuns și fără nicio făgăduială?

Conjecturi se pot face nesfârșit, dar ele nu liniștesc sufletul de fel atâta vreme cât nu prezintă o oarecare garanție, un oarecare credit, un grad de probabilitate.

Atunci când, în catastrofa dela Courrières, prin surparea galeriilor, un număr de minieri au rămas săptămâni de zile îngropați de vii, fără lumină și fără hrană, cei câțiva supraviețuitori salvați au povestit apoi că 'n desperarea foamei îngrozitoare pe care au îndurat-o, ajunseseră de înghițeau pumni întregi de pământ. Dar pământul poate umplea stomahul, poate da un moment iluzia unei relative săturări, ba poate pricinui și grave tulburări gastrice din pricina indigestiei, dar de hrănit nu hrănește. La fel, tot pământ de acesta este și simpla experiență a simțurilor; pământ greoi, indigest, lipsit de puteri hrănitoare pentru suflet. Adevăratele cerințe ale corpului organic se satisfac prin hrană de proveniență organică; adevăratele cerințe ale spiritului se satisfac prin hrană de proveniență spirituală.

Iar ceea ce spiritul ne poate da prin sine însuși, fără amestec de țărână, este: *credința*.

V. Cheea negurilor

Credința e un bun autentic, definitiv și inerent gândirii noastre teoretice și practice.

Am arătat altădată, într'o carte,¹⁾ că întreagă cunoștința noastră, gândirea, acțiunea, întreagă vieța socială și culturală se întemeiază pe un număr de *credințe* ce nu pot fi controlate dar nici sdruncinate. Fără ele ar fi inutil să mai deschidem ochii, fiindcă n'am vedea nimic. Credem: nedovedit prin nimic, dar credem. Credem că lumea pe care o vedem există cu adevărat, — deși ne-am putea închipui că e numai vis sau nălucă. Credem în virtuțile transformatoare ale activității brațelor noastre. Credem în existența unui bine, în existența unor valori și 'n puțința de a ni le apropia. Dacă n'am crede în fermitatea solului din preajma noastră, n'am putea face măcar un pas înainte. De n'am crede în existența unei vieți conștiente rezidând în trupul semenului nostru, ci de l-am privi ca pe un simplu manechin automat, nu i-am adresa cuvântul și n'am ține 'n seamă cuvântul lui. Și am fi, fiecare, singuri pe lume, izolați într'un fioros pustiu. Pustiul necredinței.

Orice cercetare a științei începe prin a se sprijini pe un număr de afirmațiuni, *presupuse* adevărate, total indemonstrabile dar total indispensabile. Fizicianul trebuie să *creadă* în „stabilitatea legilor naturii“, deși nimic nu i-o dovedește riguros: cele câteva sute sau mii de ani de când omenirea a început a-și înregistra observațiile fizice sunt o perioadă cu mult prea scurtă față cu ciclopicele prefaceri pe care Universul le-a putut suferi din întunecimea vecilor de când este. Trebuie să *crezi* că este ceva stabil, altfel nu clădești nimic. Credința e temelie. Experiența e numai grămada de lut și pietre. Credința este cheea. Experiența fără niciun fel de credință e un lacăt întepenit pe veci.

La fel, în toate problemele pe care ni le pune vieța; la fel în toate cerințele sufletului. Și cu atât mai mult credința poate deschide zări în negura acelor probleme și cerințe, în care experiența simțurilor nu se amestecă sau nu poate ajuta.

Acolo credința rămâne singura chee și singura nădejde.

¹⁾ „Supremația credinței pure“. (București, Editura „Cugetarea“ 1939).

VI. Vieața ca optimism și iubire

Care ogor se ară și se seamănă fără încrederea în putința unui seceriș? Ce călătorie se începe fără încrederea în putința unei ajungeri la popasul din capăt? Care războiu se începe fără încrederea în putința victoriei?

Secerișul grânelor, popasul din capul drumului, victoria care încheie lupta, sunt *valori* spre care năzuim, sunt valori dintre cele ce dau vieții tot înțelesul, culoarea și savoarea. O vieață în care nu s'ar urmări valori ar fi ca sborul frunzelor de toamnă, duse de vântul întâmplării.

Orice acțiune voită și gândită e asemenea mișcării acului de busolă. De îndată ce-i redai libertatea, el se îndreaptă spre polul îndepărtat dela care, ca o nedesmințită făgăduială, sosește adierea magnetică.

În totalul și 'n rezultatul ei ultim, vieața noastră spirituală e o *alergare după valori*. Urmărim valori după valori. În orice luptă, în orice acțiune este însă de sigur o jertfire a unei părți din vieață, dar sunt valori cărora am fi gata să le jertfim oricât. Aceasta pentru că avem credința, credința că 'n lupta de înfăptuire valorile superioare *pot* să înfrângă și că, pân' la urmă, *ajung* să 'nfrângă piedeci și rivalități. Avem credința în triumful necesar al valorilor superioare.

Există, oricât de amăriți și de istoviți am fi, există în fundul ființei noastre un sâmbure de optimism radical. El e de aceeași natură cu vieața și e poate chiar o latură elementară, constitutivă, indispensabilă, a vieții. Orice colț de plantă care-și sparge coaja și se încerează cu înțeluirea pământului ca să-și scoată capul la lumină, orice embrion de vultur care-și soarbe proviziile din ou confecționându-și aripi, cioc și ghiare, nu e decât explozia unui cartuș de optimism, ascuns într'un pic de materie inertă.

Tot astfel ia naștere și se desvoltă în chip de evantai, ca razele unui proector, toată puterea activă de care dispunem: același sâmbure, același cartuș explosiv constituie încrederea funciară din care cresc actele noastre, iar actele, destoinicia și izbânzile noastre sunt exacta lui măsură. Și atâta timp cât, cel puțin, putem încă privi, înțelege și deci *iubi* ceva; atâta timp cât mai respirăm și cât măcar suferim, aceasta e semn că lupta și triumfurile vieții nu sunt încă sfârșite și că deci este încă în noi un rest de licărire a credinței în triumful valorilor superioare. Fără el n'am putea înțelege nimic și nici iubi. Iubirea e optimism iar fără iubire, inima se oprește.

VII. Orice credință aspiră spre El...

Ceea ce postulezi fără să fi aflat și crezi fără să-ți fie probat e, totuși, tot un mod de a ști pentru că e substanța unei certitudini *cel puțin* de același preț cu știrile venite prin simțuri. E poate chiar un gen de „știință” care are o anumită întâietate, pentru că știrea simțurilor pretinde și ea, mai întâi, crezare. Credința în valori, credința în necesitatea triumfului lor, alcătuiește, nu un rezultat la care ajungem cu vremea ci mai întâi sorgința și apoi locul de întâlnire al tuturor drumurilor pe care le străbatem.

Dar orice credință, pur și simplu acceptată fără discuție și cercetare, este de natură religioasă deoarece cuprinde un element de transcendență: prin autoritatea, prin taina provenienței sale, prin caracterul indiscutabil al temeiurilor sale, tot știutul obținut prin simplă credință ne depășește din toate părțile de parcă ne-ar cuprinde în sine, pe când știința empirică e întotdeauna depășită de setea noastră, de avânturile noastre spirituale. De natură religioasă este credința în postulatele inerente ale gândirii, pentru că această credință este sădită printr'un decret superior, de sursă incognoscibilă. De natură religioasă este credința în triumful valorilor, pentru că ea depășește fortuitul din jurul nostru tronând peste vrăjmășia trecătoare; pentru că prin credință s'a creat în lume acțiunea și numai acțiunea dă realitate „Lumii”. De natură religioasă este credința în ceea ce și-a spus „un altul”: crezământul pe care-l oferi e lucru sfânt, de aceea nu-l oferi oricui și oricum. Și simți bine că e comandament religios acela de-a putea merita oricând *crezământul* acesta, din partea oricărui spirit omenesc.

Toate credințele sunt de natură religioasă, toate cuprind o adiere de religiozitate, religiozitatea fiind în ultimă analiză: supunerea docilă, înclinarea ființei noastre spirituale în fața unui principiu spiritual care, depășindu-ne deplin și puterea și înțelegerea, este acceptat ca trebuind să ne cârmuiască acțiunea și să ne domine vieața.

În orice credință se cuprinde, implicit, recunoașterea depășirii și acceptarea călăuzirii. Dar, cum aceste caractere sunt susceptibile de o gradație, cum în unele credințe depășirea nu e destul de evidentă, cum uneori călăuzirea și dominația nu sunt destul de imperioase sau integrale ci privesc numai o parte din acțiunea și viața noastră, urmează că măsura religiozității credințelor e relativă și variabilă, după cum (și : pentrucă) relativă și variabilă e însăși ființa noastră dar, totodată, după cum (și pentrucă) obiectul la care se referă credința poate fi el însuși întinat de relativitate. Numai când crezi într'un principiu *absolut*, credința ta poate fi *absolut* religioasă.

Cu cât într'o credință se desemnează mai lămurit depășirea noastră de către principiul la care se referă, cu cât această depășire ne cuprinde nu numai pe noi, ci, cu noi cu totul, „lumea” însăși din care facem parte, cu atât ea este de mai pură esență religioasă. Iar acceptarea călăuzirii, sau supunerea, este consecința directă, dacă nu chiar o altă față, a depășirii.

Principiul în care se săvârșește culminația în această ierarhie a credințelor, este ideea de Dumnezeu. Orice credință e o aspirație, mai clară sau mai întunecată, spre El.

VIII. Cel ce crede, vede

Prezența ideii de Dumnezeu în spiritul nostru nu este efectivă decât atunci când e întovărășită de credință. Cel ce-l gândește pe Dumnezeu fără a crede în el, îl gândește incomplet. El gândește o simplă abstracțiune intelectuală, desprinsă de *sensul* propriu al acestui concept.

Poate că definiția cea mai perfectă a lui Dumnezeu ar trebui să fie formulată ca „Obiectul credinței absolute”. A gândi deplin o mișcare înseamnă a începe s'o efectuezi. A gândi deplin o atitudine sufletească înseamnă a o și resimți. După cum sentimentul iubirii, al fricii sau al bucuriei nu-l gândești deplin, adică nu-l cuprinzi deplin în conștiința ta decât atunci când e actual sau măcar când l-ai resimțit altădată cu destulă intensitate și-i re trăiești mai târziu un simplu ecou ; după cum cel ce n'a trăit niciodată un anumit sentiment, nu-l poate cuprinde în conștiința sa, într'un anumit concept adecvat ; la fel, ba încă și mai puțin, fără o actuală sau măcar o prealabilă atitudine religioasă nu poți gândi obiectul ei, care e Dumnezeu.

În cele de mai sus nu e însă o simplă analogie între Dumnezeu și sentiment. Dumnezeu nu e identic cu sentimentul și nu e identic cu o stare sufletească, subiectivă, dar *conceptul* de Dumnezeu implică, pe lângă anumite elemente de gândire abstractă, referința la propria ta atitudine de credință, tot în modul cum noțiunea ce o ai despre spațiu implică o referință la mișcarea posibilă, sau cum noțiunea de culoare implică referința la funcțiunea vizuală. Un spațiu pe care l-ai concepe fără ca în ideea lui să intre un *ecou* al mișcărilor tale, trecute și posibile, n'ar fi decât o simplă formulă convențională : cel care n'ar cunoaște spațiul decât printr'însa n'ar putea spune că *știe* ce e spațiul. O atare cunoaștere a spațiului nu poate să aparțină unei ființe omenești normale ci unui paralytic congenital. Orbii din naștere vorbesc uneori despre culori, așa ca renumita scriitoare surdă, mută și oarbă, Helen Keller, dar ei pot s'o facă numai grație faptului că, însușindu-și limbajul comun al mediului, au deprins întrebuințarea convenabilă a unor cuvinte. Ei dețin simple abstracțiuni verbale, crezând poate sincer că „știu” ce este lumina pe care n'au intuit-o niciodată. La fel, *noțiunea* de Dumnezeu, în care n'ar intra măcar rezidual avântul credinței, așa cum îl trăiește credinciosul în procesul rugăciunii, ar fi o noțiune bună pentru orbii și paralyticii congenitali ai religiozității. Pe Dumnezeu nu-l gândești și nu-l înțelegi decât scufundându-te în credința pe care i-o adresezi. De aceea pentru teoreticianul care-l gândește, Dumnezeu, ca noțiune filosofică, poate comporta discuțiuni și speculații privitoare la *existența* lui, pe când dimpotrivă, pentru credincios el este un dat imediat, cum e culoarea pentru ochiul care vede și pentru care problema existenței nici nu se mai pune. Cel ce crede, îl vede pe Dumnezeu și n'are de ce să caute probe despre el.

IX. Eficiențele vitale ale științei și credinței

Modurile de manifestare exterioară a ființelor vii formează două mari grupe : modalitatea vegetativă și cea cogitativă. Cea vegetativă prezintă o anumită rigiditate, pentrucă e dirijată pe un număr anumit de căi și scheme fixe. Când schemele nu sunt corespunzătoare exigențelor vieții și condițiilor prezentate de „mediu”, activitatea degenerază în agitație desordonată asemănătoare celei pe care

o putem observa la persoanele cuprinse de spaimă sau de panică. Reacțiunea desordonată din momentul spaimii se opune radical reacțiunii bine ritmate a persoanei care, *știind* ce are de făcut, reacționează „cu sânge rece”, pentru că urmează un plan prealabil construit. Reacțiunea vegetativă nu e totdeauna nehotărâtă ci, atunci când parcurge calea fixă a automatismului, se prezintă cu un maximum de promptitudine și spontaneitate. Intre gestul automatic precis și agitația desordonată, activitatea vegetativă nu e capabilă de stări intermediare: în ea nu se ivesc niciodată veritabile „șovăiri”. Șovăirea caracterizează activitatea cogitativă: calmul și circumspecția acesteia sunt făcute dintr'o succesiune de șovăiri atenuate și nivelate. Activitatea cogitativă nu e niciodată prea promptă (decât dacă prin „deprindere” s'a transmutat în activitate vegetativă) dar nici supusă agitației desordonate. Ea poate suferi oscilațiuni numai prin creșterea sau scăderea șovăirilor din care e compusă. Activitatea vegetativă poate fi reprezentată grafic printr'o linie dreaptă întreruptă din când în când de câte un nod confuz de linii frânte și curbe, de direcții și lungimi cu totul neregulate. Activitatea cogitativă se prezintă întotdeauna ca o linie ondulată în care însă variațiunile tind să se compenseze așa încât rezultanta lor generală tinde spre o linie dreaptă.

În tot cazul, cum cunoștința în genere și cunoștința empirică în special, este un potențial de acțiune și factor de orientare, ființa vie care o posedă se comportă într'un mod atât de caracteristic încât dintr'o scurtă observare exterioară ne putem pronunța cu destulă siguranță dacă avem de a face cu o ființă capabilă de activitate cogitativă sau numai de activitate vegetativă.

Ceea ce trebuie să fie însă reținut aci, în legătură cu distincțiunea noastră de mai sus, este observația că dacă activitatea cogitativă prezintă un caracter oarecum ritmic, regulat, atunci când elementul ajutător cognitiv este adecvat circumstanțelor mediului, această ritmicitate revine numai fiecărei acțiuni în parte. Privind vieța unui om, ca un singur fapt continuu, activitatea sa totală nu e decât juxtapunerea, cap la cap, a diferitelor acțiuni succesive de amănunt, fiecare cu direcțiunea și cu ritmul ei: aceasta dă însă ansamblului un aspect cu totul variat și nestatornic care uneori poate să se apropie de grafica actelor vegetative luate în parte, iar alteori să amintească prea bine nodurile confuze presărate pe linia vegetativă.

Există totuși în făptura omenească o exigență sau un imperativ natural de regularitate și armonie, lucru despre care am mai vorbit cu alte ocazii.¹⁾ Există o nevoie de a introduce linia ritmică nu numai în fiecare act în parte ci în toată succesiunea vieții conștiente, privită ca act total. Aceasta este una cu impulsul care zămislește și zidește *personalitatea*, despre care vom mai avea de pomenit îndată.

După cum despre cunoștința empirică putem spune cu toată certitudinea că intervine în dinamismul vital ca un agent bogat în eficiențe, putem oare spune ceva similar despre credință? Are și ea oare anumite eficiențe proprii? Nu aduce și ea oare unele întorsături caracteristice în cursul activității, în modul de acțiune al ființelor în care germinează și crește?

Dela prima privire trebuie să ne amintim că acțiunea cogitativă nu se poate nici desfășura, nici măcar inaugura fără o întemeiere pe credință, pe acea credință în stare inițială care este postulatul aprioric: ca să poți desfășura o acțiune condusă de o idee trebuie să ai încredere în ideea ta și în *idee*, în genere. Trebuie să ai încredere în susceptibilitatea ideii de a fi transformată în realitate tangibilă. Trebuie, apoi, să ai încredere în valoarea ideii, să *crezi* că ideea merită într'adevăr să devină realitate și să înlocuiască realitățile vechi. Trebuie în fine să ai încredere în acțiunea ta pusă în serviciul ideii; s'o crezi în stare de a traduce ideea și de a croi mersul lumii materiale după decretele spirituale.

Acțiunea condusă de cunoștință, acțiunea cogitativă, cere prin natura ei o prealabilă atitudine de idealism, de spiritualism și de optimism. Iar aceste note nu sunt decât trăsături esențiale ale credinței religioase. Dacă ele n'ar fi cuprinse în chiar preliminariile acțiunii tale, dacă ele n'ar fi adoptate și admise implicit și aprioric de către ființa conștient activă, atunci activitatea conștientă n'ar putea fi niciodată deslănțuită.

De sigur că dacă n' formele ei minimale și embrionare, care sunt postulatele mai sus înșirate, credința religioasă condiționează activitatea cogitativă, ulterioara dezvoltare, ulterioara amplificare, înflorire și precizare a acestei credințe religioase nu poate decât să contribuie la accen-

¹⁾ v. Scrierea mai sus citată. Mai recent: „Mic tratat despre valori” (Sibiu, 1942).

tuarea acelor particularități prin care ființa dotată cu activitate cogitativă se distinge de cele cu activitate exclusiv vegetativă.

Dar înrâurirea credinței se vedește mai cu seamă într'o altă latură a ființei noastre care ține tot de activitate și anume nu de activitatea transitivă, pe care e exercităm în afară, ci de activitatea iminentă, de activitatea de auto-construcțiune a personalității noastre :

1. Concentrarea eului nostru, ca tot unitar, solicită o veșnică supraveghere, dar și o normare sistematică, adică *alegerea unui criteriu stabil de autoguvernare*. Dar alegerea unui criteriu de evaluare și normare înseamnă credința în infailibilitatea și valabilitatea lui, „*erga omnes*”, — înseamnă proclamarea unui „crez” care însă nu poate fi de întrebuințare limitată și pur subiectivă. Crezul prin care-ți ordonezi personalitatea trebuie să fie de acord cu cel pe care-l aplici întregi tale ființe active, deci și cu crezul care fundează înțelegerea ta despre toată existența.

2. Personalitatea este ansamblul armonic al comportamentului sufletesc. În ea se acordă, sau tinde să se acorde, eul cu sine însuși, nu numai în fiecare clipă a existenței sale, ci pe un cât mai îndelungat parcurs al vieții. Regularitatea și armonia activității noastre, direcțiunea ei precisă, nu ne e suficientă dacă se vedește numai în porțiunile ei de detaliu, numai în fiecare *act* în parte, ci sufletul nostru, cu cât dispune de o mai mare putere de control și autoguvernare, pretinde ca suma tuturor actelor să tindă spre rezultanta totală rectilineară. Acest comandament însă nu se împlinește decât prin afirmarea unui *sens unic al vieții și existenței*.

„Alegerea unui criteriu stabil de autoguvernare” și „afirmarea unui sens unic al vieții” constituie propriu zis unul și același fapt : dacă posedăm un criteriu unic pentru evaluările noastre și deci pentru orientarea scopurilor și acțiunilor, atunci, prin el, imprimăm și vieții întregi un sens determinat așa încât îi dăm posibilitatea de a-și întemeia identitatea consecventă cu sine însăși. Reciproc, voința de a imprima vieții un sens unic înseamnă recunoașterea unui principiu unic și superior, valabil pentru toată existența : recunoașterea categorică a lui Dumnezeu. Cum însă asemenea ordonare a atitudinii sufletești, — și, firește, a întregului comportament, — nu se obține prin aflare (empirică sau rațională) ci prin gestul interior de credință, credem că prin această constatare intrăm în posesiunea răspunsului la problema pe care ne-am propus-o dela început. Tema noastră, așa cum se desprinde din precedentele speculații, este tema subordonării funcționale a „știutului aflat” față de „știutul crezut”. Intr'adevăr, cu cât credința se organizează, se adâncește și se îmbogățește, cu atât atenția, experiența și cugetarea primesc mai multe prilejuri, mai multe motivări, mai multe imbolduri și mai fructuoase încurajări. Știința, fie empirică, fie speculativă, nu poate decât să câștige atunci când punctele de plecare și punctele de sprijin pe care i le dă credința (fie „pură”, fie „motivă”) îi lărgesc orizonturile și îi consolidează consistența.

Dar cu cât credința cuprinde mai lămurit conștiința depășirii noastre de către un principiu superior și cu cât în el se află mai evident contopite notele de idealism, spiritualism și optimism care condiționează însăși activitatea cogitativă, cu atât credința are un caracter mai precis religios și proclamă în mod mai categoric pe Dumnezeu.

Afirmarea lui Dumnezeu este deci condiția unei maxime realizări a spiritului omenesc.

Poeme

de

Doțna Iacob

Alb și negru

*Alb sclipitor,
alb nefiresc . . .
Din spre Grui, din chiliuțe,
au ieșit cu pași grăbiți
două tinere măicuțe.
Cum coboară pe cărare
de zăpadă și de soare,
în cernită renunțare,
parcă
s'au desprins anume
dintr'un svon de rugăciune
îngânat abia în șoapte ;
sau din salba de mătăanii
s'au rostogolit mirate
pe a albului risipă :
— două picături de noapte . . .*

Vreau

*maslu mare,
cu trei preoți . . .
Să cânte lung, pe nas,
și pe pereți să 'nsemne cu muc de lumânare,
în linii tremurate de funingine,
nădejdea 'n vindecare.
Vreau galben untdelemn, cucernic și tăcut ;
vreau lumânare mută,
infiptă 'n făină de grâu necernută . . .
Și 'ncet, cel mai bătrân și mai pletos
din popi,
să 'ndruge somnoros
și 'n grabă,
pe nerăsuflete și fără zăbavă,
ca nimeni să nu înțeleagă
credința asta mare 'n vindecare.
Din blestem și din boale
să mă scoale ;
din jarul trupului,
din ghiața sufletului.
.
Taică, afumă-mi cu tămâie capu
să fugă Necuratu . . .*

Elegie

de

Florin Dumitran

*In rugă de viori, te chem târziu,
Din nesfârșitul, sur, adânc de lume...
Îmi tremură arcușu 'n vânt, pustiu,
Pe corzile de toamne și de brume...*

*Cu ochi de basme, fermecați și uzi,
Mai dă-mi privirile de taină verde
Și 'n sfâșieri simfonice, auzi,
Orchestra tinereții cum se pierde...*

*Auzi cum plânsul și-l topesc prin zări,
Înăbușite muzici de durere...
Se svârcolesc pe frunți infiorări,
Zadarnice și 'n friguri de tăcere...*

*Se răsucesc în piept, de-arșițe mari,
Iubirile ce-adânc ne străbătură
Și rănile ne strâng de ani hoinari,
Cu funii vii și aspre de arsură...*

*Hai înapoi, prin stele, peste nopți,
Să tresărim cu brizele și anii...
Din codrii-afunzi și din singurătăți,
Ne-or fremăta în suflete castanii...*

*Copilul alb, prin vis, cu păr de fum,
Îl văd cum după fluturi vrea s'alerge...
Dar s'a tot dus cu ei și fără drum,
În sure depărtări, mereu se șterge...*

*Azi frunzele ce s'au jucat în vânt,
Ca bucele copiilor prin seară,
Oftează scuturate la pământ
Și 'n svonuri de păduri se sbat să moară...*

*Zadarnic în vârtejuri mă arunc,
Ca un strigoi de patimă nebună...
Am un cuțit în inimă, adânc
Și-mi flueră o tâmplă de furtună...*

*Eu pier luptând cu sbucium de furnal,
Sub negura orașelor bolnave,
Sdrobit de vieață, crunt, ca de pumnal
Și risipit pe mugete de nave...*

Crucea păcătosului Bâlc Traian

de

Ioan Râmbu

Maestrului Victor Papilian

Spun bătrânii că de multe leaturi n'a mai slobozit Domnul pe pământ atâta neauă, ca în zilele de față. Și mai ales, despre așa ger care-ți inlemnește mădularele cu păgână vitregie, nici poveste. Pas de-ți prinde juncii pentru cale lungă, dacă ți s'a făcut de altă lume!

Bună-i și hodina, dar dela o vreme încep a-ți bate nevoile în prag și nu-ți mai tihnește nici amiaza, nici cina. Pentru oamenii dela munte un asemenea veac e mare năcaz. Prea multă chibzuință nu trebuie pentru hotărîre. Din două una: ori pieri de foame lângă vatră, ori o iei pe talpă după rosturi.

Muntele e bogat, e darnic, dar nu se află în niciun chip cu grâul, cu mălaiul. Deci, frate Traiane, uită-te 'n calendar, pune merinde în straiță, înjugă boii și dăi să meargă, la câmpie, după bucate, căci altu ți-or mânca pruncii și muierea cureaua dela opinci: fărina din cămară-i pe gătate!...

Cam așa se gândea Traianul Bâlcului, în vreme ce ciocănea ghiața Someșului cu cuiele bocancilor. Dar și din dinți clănțănea vartos. Măcar că era infoiat într'un cojoc din zece cărlani și avea o cușmă cât litra cea mare dela Moara lui Pecie.

Către Muntele Crișului se vedea, ce-i drept, un pic de cer senin, dar ca să se ogoaie frigul, nu erau semne.

— Tulai, Doamne, mămuța mea! — scăpă omul printre dinți, — amar mă poate pârjoli afurisitul ăsta de ger! Și unde pui că e de abia la început.

A tot amânat de azi pe mâine rândul saniei în socotelile lui, cu nădejdea că doar, doar, n'are să-i trebuiască. Numai că nu-s toate după cum vrea omul. Așa că s'a văzut amu, în plină iarnă, fără scule potrivite, căci cu carul cine Dumnezeu ar cuteza să plece de acasă, când stau nămeții de trei coți pe cale?!

Altfel, e om cuminte Traian. S'a îngrijit de cu toamnă să-și imple lădoaele, ca în toți anii, dar numai atâta nu ajunge până la capătul iernii. Mai ales de când s'a stricat lumea și drumul Hodinului îl păzesc cătanele, merge tare greu să te afli cu toate și la vreme.

— Hei, și numa' geru' ăsta de n'ar mai fi, bată-i truda norocul!

Încă demult, știa el niște feciori de fagi, mai sus, pe lunca Someșului și spre ei zorea. Acolo însă, odată ajuns, trebui să tragă un șir de sudălmii că nu era chip de făcut nimic. Pasă-mi-te aveau noroc să scape de securea lui. Cum încerca să treacă de pe ghiață pe neauă, se afunda până 'n brâu. Și mai erau pe acolo niște rovini, așa că nu prea-i fu la îndemână lui Traian să se abată dela cursul apei spre fagii din care vroia să-și cioplească tălpice la sanie.

Vrând, nevrând, plecă mai departe, urmând ghețușul văii, cu nădejdea că până 'n sară tot va să afle alții, ainderete.

— Ni măi ni! — zise deodată, minunându-se, căci de aci spre creastă neaua nu era mai mare de o palmă. Cărni deci într'acolo, unde ochise un făget în suman de chiciură.

Nu-i trebui multă socoteală omului nostru ca să se apuce de treabă, mai ales că prinsese a-l îmboldi și foamea. Era unul, tare fain, spânzurat tocmai în creștetul măgurii. Pe asta îl și luă la judecată, după ce-și îmbumbase cojocul și-și trăsesese bine mânecările.

Ca unul care s'a aflat totdeauna numai cu cioplitul, o nimica toată era să curme fagul. Și greul, sigur, era să-l gate, c'apoi de slobozit se slobozea el singur până pe ghiața tăului.

Altfel, era liniște deplină și numai izbiturile securii spre inima copacului tulburau această pace albă.

Un pic de vreme, omul s'a oprit din treaba lui, ca să-și șteargă mustețele de pomoroacă. Abia atunci văzu cât de sus era și cât de oblu se rupea malul către vale. Ici, colo, tufe răzlețe, înțepenite pe coastă. Jos, era Someșul înghețat, de nici cu bocuri de cremene nu se poate ajunge la apă. Așa crede Traian și se năpustește iar peste fagul singuratec care din mila lui Dumnezeu era mut și mut avea să fie pentru vecii vecilor.

Curmătura era pe sfârșite. Copacul se mai ținea doar pe o lature, numai în coaje. Traian se opinti odată să-l îndoaie spre vale, căci după socoteala lui nici nu se putea în alt chip. Un șir de trosnituri spintecă depărtările și fagul doborât își aplecă vârful spre adâncimi, sub povara trupului de urieș. Apoi se prăvăli peste troenele coastei.

Traian, rămas o fărâamă de timp drept, cu securea ridicată și cușma pe ceafă, așa cum nu va mai fi altu până-i lumea și soarele, se pomeni svărlit cu pântecul pe zăpadă cu atâta putere, că nu se mai putu dumiri despre rostul întâmplării. Simți doar că sboară, într'o încurcătură de crengi, astupat de neauă, sdrelit, fără cușmă. Pricuie că alunecă odată cu fagul, dar nu întâlnea nimic de ce să se anine. Și pe când groaza îi ardea creerii, omul mai putu auzi o pocnitură ca de stâncă fulgerată, apoi simți răceala apei care îl învăluia. Ghiața plesnise.

Cu un picior în adâncuri, cu celalalt agățat în cloambele fagului, Traian se lăsă din ce în ce mai afund și singure mâsurile alunecară înfiorate pe oglinda gheței, în nădejdea că va afla ceva de care să se sprijine.

O mare negură îi împăenjenește ochii. Poate și-a pierdut și mințile omul, căci iată-l pornit pe strigăte, din ce în ce mai stinse.

— Măi frate Ioane, măăă!... Tulai, mămuța mea! Măi frate Ioane, nu mă lăsa vecine, că mă duce valea, măăă! Catrinăăă! Catrinăăă! Catrină...ă...ă! Pruncii mei... Catrină...ă...ă...ă...ă!...

Din lăuntru apa spumea, iar lupta omului cutremura hălciile de ghiață care stau gata, gata, să se crape tot mai mult. Și cine poate vedea în această singurătate, peste care numai Cel-de-Sus e Domn? Oare arată zărilor ceva? Nici pomeneală! La capătul vieții, omul o mai duce un timp cu închîpuierea, dar ca totdeauna, datul se împlinește peste vrerea lui. Cojocul s'a înfioat de apă, mâsurile s'au chircit, cu unghiile înfipte în carne, și capul s'a aplecat înainte. Bâlc Traian trecuse dincolo de trudă...

Și în vremea aceasta un om, venind din susul văii, către Muntele Crișului, pare atât de îngrozit, că nu știe dacă merge, sau este mereu în același loc...

* * *

L-au îngropat pe un dâmb, hăt sus, departe de casă, acolo unde se hodinește și tătâne-său și unde, după datina locului, trebuie să-l miruiască soarele, cu fiecare răsărit. Iară cruce trainică de gorun i-a cioplit meșterul Vălenilor, cu zimți și flori, ca la tot creștinul.

La ceas de seară, după comandare, s'a dus și svonul despre crunta lui întâmplare întunecând frunțile fraților de soartă de pe aceste plaiuri vitrege.

Dar oricât, cel plecat, plecat rămâne!

În casa Bâlcului, Catrina, femeia lui tot anumără pe fuse cu torsură proaspătă de cânepă și, din când în când, se oprește ca să-și șteargă cu năfrămuța ochii vineți de strădania plânsului. Cătinel le lasă locului toate, ia din cuiu sumanul negru, pe care l-a purtat Traian la zile mari, îl împătorește cu sfințenie și apoi rămâne așa, pe când hohotele o năpădesc vijelios.

Pruncuții stau ghemuiți, cu palmele în poala cămeșilor, pe laviță, lângă vatră și de afară plesnește geamurile răpăiala vifornitei. În ungher, la icoana sfintei Fecioare, mucul dela candelă pălpăie și pe colacul soarelui de lângă ea, încă arde lumina aprinsă la cântatul cocoșilor.

A plecat și Mina Gujului, bătrâna care știe rândul comândului și pe care o afli oriunde cineva și-a dat duhul. Acum, a rămas pustiu în urmă.

Singură Oana, fata cea mare, este mai dârză 'n durere. Ea așează oala cu laptele proaspăt muls pentru cină pruncilor, răscolește tăciunii din vatră, strânge blidele și mai deretecă ici, colo.

— Șezi blând, mămuță, o agrăește ea, nu te mai căina atâta că te-a prinde beteșugul. Ce să mai facem, dacă așa a vrut Dumnezeu alduitu!

Dar Catrina rămâne tot îngropată în cutele sumanului și mai vârtos se rupe cu plânsul.

— N'auzi tu, reluă fata, 'om joi și noi cum 'om putea, da... ascultă-mă, că tare nu mă știu dumiri despre niște lucruri.

Femeia își ridică puțin fața, dar din sughituri nu încetă.

— Zic, începu Oana, că tătuțu, dee-i Dumnezeu pace, nu s'a aflat singur acolo la tăul ciorilor.

— Du-te, du-te! o repezi maică-sa, nu mă mai prăpădi cu zăpăcelile tale. D'apoi de unde-ți veni în cap și crezi treaba asta?

— Ști, mămuță, când îl că'tam, alaltăeri, eu am văzut două urme pe neauă: una de bocanci și alta de opincă. A tătuțului să fi fost una, dar cealaltă?...

— Dă-mi pace că n'ai minte! Nu mă face să te sudui amu.

— Ba zău, mămuță, de geaba mă-i sudui, că eu tot la credința asta rămân: tătuțu n'a fost singur!

— Nu-i fi vrând să zici că l-a celuit oarecine în scocul tăului?...

— Dumnezeu alduitu știe, mămuță. Amu-i vai de norocul nostru, ori cum s'ar fi întâmplat.

Dela o vreme tot Oana descopie tăcerea. Era vitează tare fata asta și fără pereche la trebăluit. Dar nici din voroavă nu se da cu una cu două. Despre rândul măritatului, nu fusese gata, deși roiau feciorii ca muștele, sara, pe lângă hatul lor.

— Ce-ai zice, dacă am da sumanul cel negru lui Ion al Orbului? E vecinul nost și ne mai aflăm la oarece, laolaltă. Și-i om cu o casă de prunci.

Maică-sa păru că nu pricepe.

— Oare!

— Da, mămuță, și i-a fost fârtat tătuțului la multe treburi. Mai an, în toată ziua ne era în casă și zorea cu sârg la fiecă.

Catrina nu răspunse nimic. Pentru ea nu mai era nimic de zis. Ce știa fata din tulburarea care îi rodea sufletul? Singură cu pruncii, cu vitele, cu toate, cine să mai umble, să rostuiască, după cum se cere? Ea? Ce să poată o biată muere, care a crescut între patru pereți. Până-i lumea n'a mai isprăvi nimic!

Și mai ales i s'a cuibărit într'un ocol al minții spusa fetei despre cele două urme, aflate pe neauă.

Tocmai atunci, ușa se răsuci spre perete și din ghiarele viforitei trecu pragul Ion Negură, cu cușma peste urechi și pumnii în fundul buzunarelor.

— Sara bună, Catrină, făcu el, scuturându-se de albul înghețat care-i năpădisese straele.

— Să ai noroc, vecine, zise femeia. Șezi la noi.

— Mulțam, is sătul de ședere, că vezi, nu te lasă vremea să prinzi de nimic.

— Eh! oftă ea, numa Traianul nost n'avea hodină 'n veac. Doamne cât îl băteam la cap să nu plece nicăiri pe un timp ca acesta, da de geaba. Așa-i era suca lui. Până la prinderea postului mare mai aveam bucate, da el nu, că trebuie să margă, că ce ști, cum îi lumea amu, n'a avea de unde să câștige mai târziu.

— Așa e, da.

Ion își ronțăie un fir de mustață și cată mereu cu ochii spre podele. Din colțul ei, unde tot mușcă din caer și răsuțește fusul, Oana tace, așa ca întotdeauna când nu o agrăește cineva.

Este cam abătut Ion. Ba chiar amuțit de tot.

— Săracul! crede Catrina, s'a fi gândind și el la Traian al meu, că doară au crescut laolaltă.

— Așa zău, reîncepu ea, numa văd că și tu ai oarece la inimă.

Omul păru că se cutremură puțin. Clătină ușurel din cap, ca pentru a-și alunga cine știe ce gânduri urâte.

— Iaca... mă muncesc, că nu știu ce am să fac să fie bine. Tot de rândul bucatelor, doară știi tu...

— D'apoi...

— Musai, mâine-poimâne, s'o iau pe cale, că altu n'am ce căuta acasă. Mintenaș se gată pita de totului și pruncii n'au lege.

— Vezi bine, făcu femeia, n'au, da! Numai eu, știe-mă bunul Dumnezeu cum oiu ieși din iarna asta. Da... auzi colea vecine, uite, ai fost ca frate la Traianul nost, alduească-i sfinții hodina și m'am gândit să-ți zic să faci bine să iei sumanul lui cel negru. La om bun nu-i păcat să-i dai și bucătura dela gură.

Ion se rezemă de părete și rămase deodată ca 'nlemnit. Oare de ce s'a speriat așa? Cum? Știe el bine că e obicei ca viii să se bucure de straietele prisosite ale celor duși. Doară nu s'ar teme? Doamne feri! Când s'a mai pomenit una ca asta?

Ș'apoi nu este el chiar așa de avut ca să nu-i prindă bine o haină de sărbătoare. Totuși nu vrea cu niciun chip să pună mâna pe danie.

— Ia sumanul, bade Ioane, zise deodată Oana și dacă nu vrei să-l ai în cinste, ne-i mai ajuta oarecând.

— Așa da, întări și Catrina, doară tu știi rândul.

În slârșit, omul păru că se liniștește sau și-a revenit pe calea cea bună.

— Nu-s vrednic, scăpă el și fu gata să lapede cine știe ce vorbe nechibzuite, dar se potoli și adăogă:

— Nu-s vrednic eu pentru așa mândrețe de suman.

— Da de ce? il întrebă Catrina.

— Oi căta să mă plătesc, vecină, auzi, să mă plătesc... Mulțam. Dumnezeu să-l hodi-nească în pace pe Traian. Și fără să mai zică o vorbă, se repezi pe ușă cu sumanul cel negru târit de o mănecă, așa cum ai târi o sdreanță năpădită de flăcări!

— Săracul ce Ion! făcu Catrina când se închise ușa, l-au smintit de cap necazurile. Da eu, mumă, mumă, ce să mă știu face. Și fu gata să izbucnească.

— Lasă, mămuță, o liniști Oana, mare-i Domnul și drepte's poruncile lui. Ne-om gândi la tătutuși și-om face cum ne-a învățat. Și amândouă rămaseră înlănțuite în singurătatea grea a tristeței.

Pruncuții au adormit demult, vifornița nu mai șueră atât de grozav și lumina dela colacul soarelui nu mai lăcrămează picături de ceară, pentrucă s'a stins. Acum, sufletul lui Bâlc Traian a ajuns la cele nouă vămi ale cerului și dă obol bănușul lui de pământean.

* * *

Trecuse de atunci o săptămână.

Vremea se răzbunase puțin, dar mai bătea încă vântul năprasnic. Oamenii se îngrijau iarăși de rosturi: ba cu fânul, ba cu bucatele, ba cu scândurile pentru târguri.

Lui Ion Negură toate celea îi merg de-a'ndoaselea. Era cât pe-acî să i se aprindă șura, într'o seară. Noroc că se vujise acasă la vreme. Altcum rămânea cu vitișoarele sub acoperișul cerului. Ș'apoi pacostele vin dup'olaltă. Are și niște dureri la șale, ba și grumazul i s'a înțepenit de cată numai așa vintriș, ca lupul. Toată ziulica împlă ca un hăbăuc, cu fălcile 'ncheiate și nu isprăvește nimic. Nu-i vorbă, n'a fost el niciodată de treabă, dar oricum, silea cât de cât.

— Da' ce-i cu tine, nepoate? il agrăește într'o dimineață Mina Gujului, bătrâna, pe când trecea după o sarcină de surcele. Se miră lumea când te vede așa perit. Ești vătămat cumva? Doamne apără!

— D'apoi ce să-ți spun, nici eu nu știu. Mă ține ici la șale și grumazu-i încă butuc.

— N'ai aflat oarece leacuri? Las' că ți-oi trimite niște frunze de curechiu să pui după ceafă, poate ți-or vuji.

— N'aibă noroc și leacurile astea — făcu omul — încercat-am bogate și n'au prins. Musai să rabd că altu n'am încotro... Da vino 'n casă, Mină, mai zise el, să povestim câte ceva, că și așa, vezi, nu-s bun de nimica. Știe-mă bunul Dumnezeu cât mi-e inima de acră.

O nimerise rău fratele Ion! Bătrâna era ca râia și dacă s'apuca de vorovit, nu mai găta în veci. Și mai ales îi da mereu tot despre rândul morților și câte blăstămății toate le înșira, de înfri-coșa și pe omul în toată firea, dar mi-te pe prunci. De aceea, rar se încurca cineva cu ea în povești.

— Amu, tot atâta, se gândi el, mai rău nu-mi poate fi.

Intr'adevăr, odată în casă, Mina dădu binețe muerii lui, care-și văzu liniștită de treburi, apoi scoase pipa și-o indesă cu sârg din tașca gazdei.

— Așa, nepoate, zău, cum spun, cată de-ți vină 'n fire până-i vreme, că la urmă te-i afla fără leac și-o fi amar de prunci și de rânduelile tale. Eu mi-s muere bătrână, am văzut multe, și așa zic că dacă ai ceva pe irimă, mergi la Domnu Părinte să-ți dea slobozenie. Iar Veta să facă și o liturghie de prescuri, că, Doamne, tare-i vine liniștea omului împăcat.

Ion tace și ascultă.

— Vezi bine, făcu Veta, femeia lui, ne făgăduisem noi demult lucrul acesta, numa că suntem săraci, cu casă grea, că de abia ne ajunge un miez de pîță la prunci.

— Cât de cât, începu iar bătrâna. Darul din mâna săracului mere drept la poarta ceriului, că-i dat cu sufletul și de el se bucură Dumnezeu alduitu... Iacă și Traianul Bâlcului, cât a fost el de fain, de mândru, că nu-și afla păreche, tăt l-a prins sfârșitul, și încă cum! Doamne, nu lăsa la nime să pată ca el. Ala știu că până-i lumea n'a dat la cineva un creițar. Amu ierte-i sfinții păcatele, că tare și-a bătut joc de milă și nici pe la biserică n'a prea dat des. Să am rău de nu s'o alege colbul de toată munculița lui, că muierea aia nu-i bună nici măcar de adus o cofă cu apă.

— Taci, Mină, o opri Veta, prea vezi și tu a dușmănie. Zău așa! O pricepe și ea, că deacu musai să ducă greul. Apăi are fată fecioară, pe Oana, care-i una cu tătâne-său. Da, da, ai să vezi numa...

— Am auzit și eu despre fătușa asta, și stai să nu uit, prin sat se vorovește că ea a aflat două urme pe neauă până la Tăul Ciorilor, și în ziua aceea n'a mai fost altu pe-acolo, făr' Traian.

— Du-te 'n treabă-ți, bătrână, sări deodată Ion. Cine putea să fie?

— Ce știu eu, nepoate! Nici eu nu prea cred, că deh! să fi fost cineva, îi da o mână de ajutor, nu-l lăsa să piară așa, ca un câine. Iară ca să-i facă de petrecanie, nici atâta, doar s'au dumirit că l-a 'ncordat fagul în scocul tăului.

Omul căzu iar în mușenia lui. Parcă și pleoapele le simte grele, într'atât rămân aproape mereu lăsate. Nu știe nimeni ce-l roade și măcar că-i aici aproape, lângă semeni, flacăra gândului îl poartă departe. Eh! omul, bată-l truda lui, că amar mai poate suferi! Amar l-a celuit Domnul Dumnezeu când i-a dat harul minții! Fiară știe una: mușcă și urlă, dar el face și tace. Ba câte-odată nu face nimic și se prăpădește numai cu închipuirea păcatului. Atunci îi blestem. Oricât ar cere milă, oricât s'ar căina la treptele altarului, că așa va rămâne pe veci, cu blestemul lui.

— Să nu fie într'un ceas rău — reîncepu Mina — da' grea hodină trebuie să aibă Traian. Doamne, dă să-mi fie gura mincinoasă, numa nu știu zău, că tare mă tem! Uite tot așa, pe Valea Drăganului, muierea lui Gheorghică a Gligorii și-a făcut rândul, mâine-s șase săptămâni. După voroava lumii, avea trai rău cu omul ei, care o bătea și o suduia în fel și chip. Nu-i ajute Dumnezeu, că mare spurcat era și acela! Așa că săraca muiere s'a aninat de o rudă 'n pod, făr' să zică nimănui ceva. Crezi că pe el mult l-a durut? Da de unde! S'a pus pe băut, pe veselit și dăi să meargă. Huia satul de năzdrăvaniile lui și numa dela o bucată de vreme s'a gătat cu toate. În fiștecare nopticică îi venea muerea 'n casă, că se făcuse strigoaie și așa mi-ți-l spăria și așa mi-ți-l căsnea, că până-i lumea n'a mai fi om de treabă din el. Și la strigoaie nu-i alt leac, decât să meargă să-i împungă irima cu cuțitul la miez de noapte, acolo 'n mormânt, că altu 'n veac nu se poate hodini. Dar pas de-l mai pune pe Gheorghică la treaba asta, amu când îi stricat la minte. Nici poveste. Ce-a căutat a găsit. Așa zău!

Ion ascultase atent și era gata să spună oarece, dar păru că se răsgândește. Totuși, vorbi ca omul cuminte, care nu crede în povești.

— Ia mai lasă-ne cu minciunile, bătrână, că prea sună urât, de totu lor. Cine are răgaz să asculte povesti d'astea pentru spăriat pruncii!

— Nu vorovi așa, nepoate Ioane, că te-i căi, zău!...

— Doamne apără, dar omul acesta parcă-i păgân!... zice Veta, făcându-și o mare și sfântă cruce. Pe bărbat îl cuprind îndoelile. Deși spusele lui arătau viteze, înlăuntru se sbuciuma crunt. Hei! știa el ce știa!

Tocmai atunci pică în casă și Oana, fata Bâlcului, suflând greu. Nici n'apucă bine să intre că Ion o și luă la descusut.

— Cum îi vecină, aveți ceva năcazuri?

— D'apoi, bade Ioane, ia vin la tine că ne aflăm la rău și să ne dai un pic de ajutor. Azi dimineață, când a mers mămuța să adape vacile, s'a uitat pe creastă și-a văzut că s'a 'ncordat crucea tătușului. Tulai, Doamne, că amar vânt a mai putut fi și în noaptea asta! Și-amu te rugăm să faci bine să ne-ajuți s'o proptim la loc.

Ion rămase înlemnit. Astă noapte? se gândi. Azi noapte? Dar și el s'a visat cu Traian astă noapte. Obrajii îi sunt supti, galbeni, ca frunza fagului toamna. Și ochii îi lucesc de parcă ar fi două alune de jar. Abia se poate ridica.

— Viu, Oană, du-te că mintenaș viu. Cum să nu viu, Doamne apără! Și-și căută cușma pe podișor. Fata ieși ca furtuna.

— Mare lucru, făcu Mîna Grujului, doar a fost crucea pusă 'ntre pietroci, cum de s'a 'ncordat? Vezi, Ioane, vezi!...

Dar omul nu răspunse ci se repezi pe urma ei, ca și când l-ar fi ajuns svon că s'au aprins porțile raiului. La cină apoi nu vorovi nimic și se mînie peste măsură când Veta îl întrebă așa din senin.

— Oare în ziua aceea, când o pierit vecinul Traian, n'ai fost tu dus la munte să afli cum stau cursele de jderi?

— Taci, muere spurcată, că te lipesc de podele, auzi? N'am fost atunci, ci cu trei zile mai 'nainte.

Dar femeia rămase 'n prostia ei, cu credința că în ziua aceea a fost și nu altădată.

Nu mult după aceea Ion căzu la pat de-a-binelea. Mai, mai să-și dea duhul, într'atât era de pierit. Zile de-a-rîndul nu se atingea de vreo fiertură. Noaptea mai ales, îl căzneau frigurile iadului. Se tot căia că-i strînge cineva grumazul, deși toți ai casei îl ocoleau. Veta, săraca, ce putea să creadă? Așa-i suca bolii și pace. Eh! a mai zăcut el și altădată. De aceea a trimis repede după o porție de vinars, poate să-i fie bun de leac.

Luna lui Mărțișor începuse cu niște vânturi călduțe, care topeau neaua de pe plaiuri ca focul. Apele Someșului se umflară peste noapte, de nu îi mai încăpeau în vaduri. Umbla vorba că au și mânat vreo două șuri de ale Vălenilor cu vite cu tot.

Venise iar vremea lucrului și despre întâmplările iernei nu se mai svonea nimic. Numai prin bătătura Bâlcului miroase a pusti.

Cu toate că Oana nu mai prididește din zori până în asfințit, nu-i chip să margă toate ca mai înainte. Cât despre Catrina, nu te poți bizui, că tot așa a rămas cum o știe tot satul: lângă vatră cu pruncii ei. Arareori cercetează rosturile vitelor dar și atunci tot Oana este aceea care pune umărul.

Altcum, amândouă-s gândite rău, că dela întâmplarea aceea cu crucea, încă de vreo două ori a mai picat. Chiar săptămîna trecută, o aflaseră la pământ și numai după casnă multă o putuseră tocmi la loc. Chemaseră popa ca să mai sfințească locul odată și, Doamne-ți mulțam, deatunci nu se mai clintește.

Prin codrii înmuguriți răsună horele primăverii și negurile s'au pierdut de mult, spre Vlădeasa. Soarele îi atinge fruntea în fiecare dimineață și chiar un cuc rătăcit s'a oprit să hodi-nească pe creștetul ei.

Pe la miezul nopții Ion s'a deșteptat cu arsuri în coșul pieptului. Cu glasul stins, cere apă. Veta, de abia dacă putuse închide un ochiu, pe laviță, înghesuită de prunci, dar se scoală ca să afle canta. Deodată omul începe să geamă.

— Tulai!... Tulai!... Tulai!...

Femeia se oprește, îngropată în întunec. Încă n'a găsit canta cu apă, dar nici n'o mai caută.

— Șezi blând, omule, îngână ea încetuț, că s'or spăria pruncii și nu mai avem hodină până dimineață.

Prin geamul sur, pătrunde de afară o rază de lumină străvezie. Ion a căscat ochii mari ca două boțuri de ceapă și parcă n'a auzit vorba femeii. Sau îl chinuște boala într'atât, că e surd ca un buciom de faț uscat.

— Dă-mi pace!... dă-mi pace!... Tulai! dă-mi pace!... Biata femeie nu știe ce să mai facă. Pruncuții au prins a se mișca sub țolurile flocoase.

— Taci, omu lui Dumnezeu, că nu-ți face nimeni nimica, Doamne apără! Că doară suntem numa singuri aici!... Și dă să-l astupe cu bonda care căzuse pe podele. În tăcerea grea, glasul bolnavului răsbate iar, ca o răpăială de ploae.

— Dă-mi pace, vecine, că nu-s de vină! Oh! tulai, lasă-mi grumazul... nu strânge... Veneam... te-am văzut de departe și veneam să te ajut... Alunecam pe ghiață, dar tot mă sileam. Știi că nu-s mânios cu tine... lasă-mă... Și când am ajuns la tău, te-am aflat incopciat în cloambe, mort... fără cușmă, fără duh!... M'a apucat groaza că or da ai tăi vina pe mine, că eu te-am țipat și în loc să te scot creștinește din năcaz, măcar așa mort, te-am lăsat tot acolo și am fugit prin codrii ca un hăbăuc! Dar așa ți-a fost soartea, vecine. Lasă-mă în tinda mea și-oiu griji de pruncii tăi. Dar... oh! Maică Precistă, amar mă strânge!... Mă... Traiane!... Traiane!... Traianee!...

Și se ridică în șezut pe când sudoarea îi șurluia obrăjii albi ca frunzele de curechi. Rămase așa, cu gura căscată, cu ochii deschiși, cu brațele de-a-lungul patului, liniștit, de parcă l-ar fi pocnit cineva cu o rudă în moalele capului. Veselie, al mai micuț dintre prunci, prinse a scânci, când Veta, fără să-și gate rugăciunea, pe care o șoptea, se ridică de pe scăunelul unde căzuse cutremurată. Pricepuse acum care-i boala lui Ion și mai ales spovedania lui o spăriase cu totul. Ce să facă? Doamne! mare păcat ne apasă! își zice, aprinzând lampa, nu atât pentru temerile bolnavului, cât chiar pentru ale ei. Că strigoii nu vine la lumină, asta se știe.

Se auzi chemată.

— Vetă!

— Ce-i?

— Dat-ai de cină la vite?

— Dat!

— Da, fârcitura ceea de otavă ai urcat-o 'n podul șurii?

— Urcat.

Vocea bărbatului era cea de totdeauna, liniștită, grijulie. Veta se minuna că asemenea gânduri îl macină, acum când abia s'a scuturat de ghiarale strigoiiului. Își făcu iar o mare și sfântă cruce, ca mulțămită Celui-de-Sus, pentru mare mila Lui.

Dar numai decât se cutremură. Ion vorovise tot așa de limpede ca adineori:

— Bine, Vetă, amu du-te repede și te-aruncă 'n fântână, mintenaș, că altu te bat în cue... de părete!...

Femeia nu mai așteptă să isprăvească, ei, scăpând un țipăt, deschise ușa și se pierdu în întunec.

Odată afară, Veta a ocolit ograda Bâlcului și, aproape fugind, a ajuns pe calea Vălenilor. N'are nici năframă, nici zădii și-i cu picioarele goale. Dar nu se gândește la nimic și frigul care străbate prin cămașa rară de cânepă, nu-l simțește de fel. Nici măcar sfânta rugăciune cu care se liniștește adeseori nu o poate spune. Într'atât îi e de groază de propria ei răsuflare și tot i se pare că-i vine cineva pe urme. Sfinte Dumnezeule! Ion al ei este smintit de-a-binelea!

S'a oprit la casa popii și a intrat fără zăbavă. În puterea nopții, ce-i drept, părintele primea rar asemenea oaspeți. După obiceiul locului, oricât ar fi fost de mari trebuințele unui creștin, trimitea de cu ziuă să-l cheme la căpătâiul lui pentru grijanie sau cetanii din pascălie. Morții încă și botezurile, le săvârșea tot cu lumina zilei. Amu, vrând, nevrând, trebui să-și ia un suman pe umere și fără să deștepte pe cuvioasa maică preoteasă, ieși în tindă.

— Ce-i năcazul, Vetă ?

— Lăudat fie Domnul ! — zise aceasta mai întâi.

— In veci ! — Și iar o agrăi să-i povestească mai repede. In tindă era cam frig și hainele sfinției sale cam subțiri, ca pentru noapte.

Atunci, fără oprire, femeia îi povesti toate întâmplările nopții și-l rugă fierbinte să vină numaidecât cu ea lângă bolnav și să-i cetească oarece, că ea singură nici moartă nu se întoarce. Popa chibzui un pic, cum să se descurce și până la urmă văzu că nu-i chip și musai să meargă, nu atât pentru nebun, cât pentru pruncii cari se aflau singuri cu el. Cine știe ce-l punea necuratul să facă ?!

Dar pe Ion nu-l mai găsiră acasă. Plecase, fără ceoareci, fără cămașe, fără opinci, fără cușmă. Lipsea numai sumanul cel negru primit în cinste dela văduva Bâlcului și cuțitul cel de înjunghiat porcii.

Toată lumea se îngrozi. A doua zi, însă, popa trimise după jandarmi, cari îl căutară și îl aflară mort, după care incheiaseră cuvenita scrisoare, sunând așa :

„Individul Ioan Negură, de ani 35, innebunind subit, în noaptea de 10/11 Martie a. c. „a amenințat serios, fără leziuni fizice, pe femeia lui Veta Negură, născută Chiciură, de ani 28, „care a fost nevoită să fugă după ajutor. Atunci numitul, sumar îmbrăcat, înarmat cu un cuțit „și cu o lopată, s'a deplasat pe culmea numită Bâlcești, la mormântul locuitorului Bâlc Traian, „care s'a săvârșit în condițiuni misterioase iarna trecută, unde l-am aflat pe defunct — individul „Negură — după cum urmează : săpase pământul cu lopata, până ce a dat de cosciug, căruia „i-a ridicat capacul, apoi a înfipt în inima mortului Bâlc Traian cuțitul menționat.

„Crima a fost descoperită de către fiica acestuia din urmă, pe nume Bâlc Oana, de „ani 18, casnică.

„Nu se cunoaște cauza pentru care a sucombat individul Ioan Negură, deoarece cadavrul „lui nu prezintă nici o contuziune. Presupunem că microbul nebuniei l-a atins la inimă, cau- „zându-i decesul.“

Cădere nouă

de

Alex. S. Jebeleanu

*Cerul e o frunză albastră și senină
Crescută 'ntr'a veciei nostalgică grădină,
In care după moarte ne poposește duhul,
Căci Dumnezeu e arbor și ramură văzduhul.*

*Și va cădea odată 'ntr'o toamnă liniștită,
Când bruma peste ierburi e toată înflorită,
Și nu vom recunoaște de-i frunză sau e cer,
Căci pe pământ sunt toate sub văluri de mister.*

*Doar ochiul de țărână îl va privi uimit
Pe Dumnezeu eternul atuncea desgolit,
Și grabnic o să-și tragă pleoapele-amândouă,
Să lase pentru suflet plăcerea asta nouă.*

Ovidiu: Piram și Tisbe

Trad. de

Nicolae Lascu

In falnica cetate 'nconjurată
Cu ziduri de regina Semiramis
Trăiau, în case 'nvecinate, Piram,
Frumosul tânăr fără de pereche,
Și Tisbe, fata cea mai minunată
Din toată Țara Soarelui-Răsare.
Ei doi se cunoscără, se 'ndrăgiră
Și dorul lor creștea pe zi ce trece.
Făclii de nuntă-ar fi dorit s'aprindă
De n'ar fi stat în calea lor părinții;
Dar nu putură nici ei să le stingă
Mistuitoarea flacără-a iubirii.
Cui însă taina lor s'o 'ncredințeze?
Doar ochii vorbitori și semne-ascunse
Ațâță iar văpaia năbușită.
In zidul dintre case-o crăpătură,
Rămasă de pe când se construiseră
Și neluată 'n seamă nici de meșteri,
Găsiră-ți voi — Ce nu găsește-amorul? —;
Din ea făcură-ți drum iubirii voastre.
Pe-aici se strecura în șoapte blânde
A vorbelor plăcută desfătare.
Adesea, când veneau de-o parte Piram,
De alta Tisbe, își sorbeau răsufletul:
„Părete dușmănos, de ce în cale
Ne stai și 'mpiedeci dorurile noastre?
Ferice-am fi de ne-am cuprinde 'n brațe
Și focul de pe buze ni l-am stinge...!
Noi totuși îți aducem mulțumită,
Căci tu ne dai solie de iubire“.
Așa vorbind, se despărțeau ei seara,
Păretele 'nflorindu-l cu săruturi
Ce n'ajungeau la buzele 'nsetate.
Când zorii alungau ai nopții aștri
Și soarele usca din pajiști roua,
Ei iar veneau la locul de 'ntâlnire.

Odată chibzuiră cum să 'nșele
În miez de noapte străjile, să scape
De-acasă și să fugă din cetate;
Ca nu cumva pe câmp să rătăcească,
În codru se vor duce, la mormântul
Lui Ninus, sub umbrarul unui arbor
Rodit cu duche albe ca zăpada,
Aproape de-un izvor cu apa rece.
Așa 'nșeleși, cu nerăbdare-adastă
Ca soarele să scapete în valuri
Și 'n locu-i să se 'nalțe neagra noapte.

Portița deschizând cu 'ndemânare,
De-acasă iese Tisbe pe 'ntunerec,
Pe față cu un vâl, la dud sosește;
Iubirea-i dete inimă bărbată.
Cu botu 'nsângerat de pradă, iată
Că vine o leoaică să s'adape
La șipotul de-alături. De departe
O vede Tisbe la lumina lunii
Și fuge să se-ascundă 'ntr'o speluncă,
În fugă-i cade vâlul de pe umeri.
Cumplita fiară, potolindu-și setea,
Se 'ntoarce și găsește 'n cale vâlul,
Pe care-l sfâșie cu gura-i cruntă.

Când mai târziu plecă de-acasă, Pîram
Zări 'n fărână urmele jivinei:
Indată el îngâlbeni ca ceara,
Iar când văzu și vâlul plin de sânge
El zise: „Doi îndrăgostiți pieri-vor
În noaptea asta; eu sunt vinovatul,
Căci eu te-am omorît, nefericito;
Chemându-te 'n puterea nopții 'n locuri
De spaimă pline, n'am venit nainte-ți.
O, lei de prin stâncoase ascunzișuri,
Veniți și sfâșiați-mă de-acuma
Dar numai un mișel își cheamă moartea!“
Ridică vâlul Tisbei și se duce
Sub dudul hotărit pentru 'ntâlnire:
El scaldă haina 'n lacrimi și-o sărută,
Zicând: „Acuma soarbe și-al meu sânge!“
Și spada dela brâu și-o 'nfige 'n pântec,
Apoi, murind, și-o scoate iar din rană.
Cum zace, sângele în sus țâșnește,
Întocmai ca șuvoaiele de apă
Ce ies cu șuier prin spărtura mică
A unei țevi de plumb. Se face negru
Stropitul rod de pe pământ, pe ramuri
Sunt negre duchele de multul sânge
Ce-a curs pe-a arborelui rădăcină.

Dar, iată, spăimântată încă, Tisbe
Se 'ntoarce, ca să n'o aștepte Pîram;
Îl caută cu sufletul, cu ochii,
Ar vrea să-i povestească de-a-măruntul

Din ce primejdii de curând scăpase ;
 Ea știe locul și cunoaște dudul,
 O 'nșală doar a rodului coloare.
 Cu inima 'ndoită stând, zărește
 Un trup sbătându-se 'ntr'un lac de sânge :
 Se dă 'napoi, îi piere rumeneala
 Obrajilor, iar groaza o 'nfioară
 Ca vântul lin a marilor întinderi.
 Când vede-apoi că este dragu-i Piram,
 Ea-și frânge mânilor nevinovate,
 Cu lacrimi spală rana-i sângerată
 Și, sărutându-i fața lui de ghiață,
 Îi spune : „Piram, ce nenorocire
 Mi te-a răpit, odorul meu, răspunde-mi,
 Căci Tisbe, scumpa ta, acum te chiamă,
 Auzi-o și-ți ridică 'n sus privirea“ !
 La numele iubitei sale, Piram
 Deschide ochii 'nceșoșafi de moarte,
 La ea se uită, și-i închide iară.
 Când vede vâlul ei și teaca goală,
 Ea zice : „Mâna ta și-a ta iubire,
 Iubitul meu, pieirea ți-au adus-o . . .
 Dar și eu am o mână pentru asta,
 Și 'n piept iubire : ea-mi va da putere
 Să-mi iau vieața ; voi veni cu tine,
 Tovarășe-ți voi fi : așa nici moartea
 Pe noi nu poate să ne mai despartă . . .
 Părinți îndurerați ai amânduror,
 A noastră rugminte ascultați-o :
 Într'un mormânt să așezați pe-aceia
 Ce-au fost uniți în dragoste și moarte.
 Tu, dudule, ce ai acum sub ramuri
 Un corp ne'nsuflețit, și 'ndată două
 Avea-vei, amintirea morții noastre
 Păstrează-o 'n veci în dudule 'negrite,
 Pe care să le porți, ca semn de jale“.
 Vorbind așa, sub sân își potrivește
 Al spadei ascuțit mână de sânge
 Și 'n el se lasă. Zeii și părinții
 Le ascultară ruga lor : pe ramuri
 Rămas-a rodul negru, și 'n aceeași urnă
 S'a strâns cenușa de pe două ruguri.

Pictorul Catul Bogdan

de

Victor Papilian

Catul Bogdan face parte din tânăra și entuziasta pleiada de pictori, care la Cluj a dat primul imbold plasticei ardeleni moderne. Catul Bogdan a adus spiritul acelei școale, unice în toate timpurile, a școalei franceze, atât de preocupată nu numai de tehnică și stil dar mai ales de exprimarea adevărului într'o sinteză plină de echilibru și armonie, spirit pe care a reușit să-l redea pământului românesc.

Studiile și le-a făcut la Paris, între alții cu Baudoin. Faptul merită să fie reținut, fiindcă nu puțini sunt acei care condamnă academismul școalelor de bele-arte și îndeamnă către o ucenicie de atelier. În atelierul lui Baudoin a învățat tânărul ucenic român să lucreze fresca și prin meșteșugul atât de pozitiv legat de pământ și de piatra zdrobită, cât și prin solemnitatea și puritatea impuse de execuție, și-a însușit el calmul și stăpânirea de sine necesare picturilor bisericești. În Franța a lucrat la fresca bisericii Sainte Geneviève, printre elevii lui Baudoin, iar la noi a pictat cupola catedralei din Cluj.

Catul Bogdan a lucrat și portrete și compoziții, dar mai ales peisagii.

Sensibilitatea sa e întinsă pe mai multe octave, dar se exprimă într'o gamă minoră, cu predominanța griului. Cine însă își dă osteneala să-i analizeze tehnica, înțelege ușor că artistul intenționat nu-și împrăștie paleta, vrând ca materia să fie cât mai unitară. Bogdan surprinde în peisagiile lui realități subtile, feerii aeriene de o clipă pe care, folosind armonicele culorilor, reușește să le exprime până la nuanțele efemere și inflexiunile abea întrezărite ale jocului de lumini.

În portret, artistul e convins că justetea atitudinii și simbolismul gestului depășesc porțiunile modelului anatomic, după cum în compoziție descripțiunea naturii depășește geometria perspectivei.

Domnul Catul Bogdan este unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai generației post-belice de pictori ardeleni, azi ajunsă la deplină maturitate de concepție și stil. Nu putem trece ușor peste activitatea didactică a lui Catul Bogdan. La înființarea școalei de arte frumoase din Cluj, el a fost invitat — asta-i adevărul — ca profesor la una din catedrele de desen și pictură vacante. Și devenit profesor, el n'a încetat o clipă de a rămâne artist. A fost ceea ce se cheamă un maestru. Clasa era pentru el un atelier, iar studenții, ucenici, după cum apucase el la maestrul său din Paris. A luptat împotriva dogmatismului și a academismului în școală, adică împotriva șablonului, dar n'a admis nici acele construcțiuni de geometrie pură sau de primitivism exagerat, produsele capriciilor unui decadentism artistic sau de cele mai deseori a unei goane cu orice preț după originalitate.

Catul Bogdan e o fire de o rară modestie. El disprețuește sgomotul și reclama ca oricare veritabil artist, convins de bogăția resurselor proprii. Artistul nostru nu folosește acele sgomotoase vernisagii și nu-și lansează opera artistică prin mijloace nedemne. La Cluj el a expus laolaltă cu ceilalți pictori ardeleni în trei expoziții colective. Dar din colțul ce i se rezervase, pictura lui Catul Bogdan se desprindea rafinată și viguroasă, discretă și totuși plină de viață. Pictura lui surprinde ochiul și emoționează sufletul prin acest paradox sentimental: discreție pe de o parte, francheță pe de altă parte. Și totuși am dori să-l vedem odată hotărît să facă o expoziție de ansamblu. Publicul amator ar avea atunci prilejul să cunoască pe acest mare neîndreptățit al plasticei noastre.

Am rostit cuvântul adevărat: mare neîndreptățit. Când modestia devine o primejdie pentru o valoare, e datoria criticei să dea alarma. Și noi dăm alarma. De aceea noi publicăm în numărul de față două reproduceri după picturile lui Catul Bogdan, obligându-ne să continuăm și cu altele în numerele viitoare. Catul Bogdan trebuie cunoscut. Catul Bogdan trebuie trecut în galeria marilor noștri pictori contemporani.

CATUL BOGDAN

PORTRET

CATUL BOGDAN

PEISAJ MARIN

TEXTE, SCRISORI ȘI AMINTIRI

Teatrul românesc în Ardealul de odinioară

— Cu prilejul pensionării Profesorului Augustin Bena —

de

Aurel P. Bănuț

(Urmare și sfârșit)

Sufletul acestei binecuvântate „mișcări teatrale populare” a fost întâi *Vasile Goldiș*, apoi — urmându-i în slujba de secretar general al „Societății p. fond de teatru român” — cinstitul și idealistul profesor *Dr. Iosif Blaga*, dovedind și el o râvnă nesecată în propagarea și menținerea acestor manifestări sufletești ale neamului nostru. Un neobosit propagandist teatral a mai fost la noi scriitorul *Horia Petra-Petrescu*, fost secretar literar al *Societății*, arătându-ne atâtea din laturile luminoase, practice și eficiente, ale mișcării teatrale diletantiste a Germaniei și-a nenumăratelor și iscusitelor mijloace ce stimulau neconținut această problemă a teatrului popular nemțesc.

Cu atât mai mult s'a simțit deci dator să activeze teatralicește profesorul *Augustin Bena*, care era nu numai artist și conducător de coruri, dar și nepot prin alianță al secretarului „Fondului”, *Dr. Iosif Blaga*. Căci a face teatru de diletanți, sau a reprezenta cu amatorii o operetă sau chiar operă, însemna a fi român cinstit, contribuind la cultura națională și apărând românismul de înstrăinare, de maghiarizare. Dela această sfântă îndatorire națională nu se puteau eschiva sub niciun cuvânt profesorii-artiști, cum era bunăoară *A. Bena*.

În tinerețele sale el a beneficiat chiar de un *ajutor bănesc*, ce i-l acordase „Fondul de Teatru”, în scopul de a studia tehnica și posibilitățile de aplicare pe teren ale gramofonului, în vederea înregistrării pe discuri și colecționării ariilor populare din diferitele regiuni ale Ardealului și în special a Muramureșului. Dar activitatea *compozitorului Bena* are și-o lature mai puțin cunoscută — cea *teatrală*. Voiu destăinui aici, mai mult din amintire, decât din cele câteva notițe întâmplătoare ce le am, o seamă din aceste preocupări teatrale ale muzicantului, ale căror rezultate au fost fără îndoială însemnate. Prin entuziasmul nesecat al lui Bena pentru problemele teatrale-muzicale, prin dragostea lui statornică, aș zice pătimășe, pentru vechiul nostru teatru de diletanți, el a contribuit în bună măsură la îndrumarea tineretului școlar spre teatrul sătesc și la răspândirea în straturi largi a acestui fructuos diletantism pe tot cuprinsul Ardealului. În specie, elevii profesorului dela *Seminarul Andreian* din Sibiu și cei ai *dascălului năsăudean* de odinioară, au avut într'ânsul un model de strădanie vrednică de imitat, fie că vreunii din acești elevi s'ar fi dedicat exclusiv artei muzicale, fie că ar fi rămas simpli ostași de rând în lupta noastră culturală-teatrală.

Între anii 1906—1909, Bena a reprezentat, cu ajutorul *Reuniunii Române de Muzică din Sibiu*, opereta *Craiu Nou* a lui *Ciprian Porumbescu*, precum și *Șezătoarea* lui *Tiberiu Brediceanu*, iar cu concursul *Reuniunii Meseriașilor Români* sibieni a pus în scenă *Cisla* aceluiași *C. Porumbescu*, pe care tot el a orchestrat-o.

Între anii 1909 – 1914, Bena a înjghebat din intelectualii năsăudeni, în majoritatea lor profesori de liceu, o „Companie artistică” de diletanți, în care el însuși a jucat rolurile principale din piesele reprezentate: *O soacră*, *Muza dela Burdujeni*, *Ursul de Cehov*, *Poetul sărac de Kotzebue* (în traducerea lui A. Bena), *Slugă la doi stăpâni* (localizarea după *Goldoni* a lui *Zaharia Bârsan*), *Un leu și un zlot de Rosetti-Max* etc. În *Năpasta* lui *Caragiale*, Bena l-a jucat pe *Ion Nebunul*. Nu mai țin minte precis unde și când l-am văzut, dar mi-au rămas adânc întipărite în memorie figura, costumele, masca, ireproșabilul machiaj și jocul de scenă, ce ar fi făcut cinste oricărui bun actor de meserie. Mai știu că, între acte, m'am grăbit să-l felicit sincer pentru frumoasa lui creațiune. Cetind aceste rânduri, Bena ar face bine să dea publicității tot ce-aș fi uitat și, mai ales, să publice fotografiile diletanților ce le mai are, dacă peste tot le-a avut vreodată.

Cu concursul *meseriașilor români* el a organizat, de altfel, o serie lungă de reprezentații teatrale, cu repertorii potrivite gradului lor de cultură și stării lor sociale, — unele dintre ele cât se poate de reușite. Socot să nu mă înșel afirmând că din elevele sale particulare și-a compus pe vremuri o „trupă de fete”, cu care a reprezentat nu mai știu câte piese, scrise *anume* pentru uzul sexului frumos.

La *Năsăud*, unde fusese profesor de muzică, meritele lui teatrale culminează în impozanta *scenă*, ce-a confecționat-o și așezat-o în sala de gimnastică a „Liceului Grăniceresc”, mai apoi „Gheorghe Coșbuc”, iar azi, *oroare*: „Naszódi Főgymnázium”. De vreo 25 de ani încoace „scena lui Bena” deservește toate spectacolele din *Năsăud*: operetă, teatru, concerte, conferințe. Dacă istoria acestei „scene” are destule peripecii, nu-i mai puțin adevărat că-i plină de învățăminte.

Pentru a satisface mult resimțita nevoie a unei „scene statornice” și încăpătoare, corespunzând exigențelor artistice-culturale și chiar naționale din orașul școalelor grănicerești, *Bena* a întreprins o colecție sistematică, profitând de toate împrejurările potrivite pentru a pune mâna pe bani: dela profesorii de liceu, el ciupea câte ceva când aceștia și încasau *tantiemele* după examenele particulare; la *Casina Română* din *Năsăud*, pândind jocurile de cărți, nu ierta niciodată pe norocoșii câștigători ce urmau să „tragă banca”; la zilele onomastice ale tuturor intelectualilor, găsim-i pe oameni bine dispuși, după al treilea, patrulea păhărel de vin *Bena* își încasa și el „cota-parte” pentru scenă; când vizitatori mai simandicoși cercetau *Năsăudul*, *Bena* deschidea, la momentul oportun, discuția asupra „lipsei de scenă” a orașului și oamenii de omenie, punând la inimă gravul defect cultural năsăudean, își dădeau și ei „contribuția”. Așa a pus *Bena*, după ani grei de milogeală și de cerșitorie, bazele fondului pentru procurarea scenei, pe care l-a completat apoi cu toate veniturile curate ale seriei de reprezentații și concerte organizate, firește, tot de el, pentru ca după ani de osteneală, de istovitoare trudă și supărătoare cerșitorie, să nu aibă măcar bruma de recunoștință a contemporanilor, căci, lucru știut, posteritatea suferă de-o și mai pronunțată amnezie.

Uitând însă toate micile mizerii, a dat Dumnezeu că într-o bună zi el s'a putut deplasa (rețineți: *pe cheltuiala sa personală*) la *Viena*, unde, în curs de două săptămâni, a condus personal pictarea decorurilor impozantei scene. Reîntors acasă la *Năsăud*, nu numai că a supravegheat singur lucrările, ceea ce ar părea destul de firesc, dar a luat parte *activă*, americaneste, cu ferăstrăul și rândeaua în mână, la montarea *portalului*, a *culiselor* și *decorurilor*, ca și la executarea *podului demontabil*, compus din *practicabile*.

Spuneam că de peste 25 de ani „scena lui Bena” deservește toate spectacolele ce se aranjează în Sala de gimnastică din *Năsăud*. Ce-o mai fi de capul ei și în ce hal de slăbiciune și bătrânețe s'o fi găsim azi, numai bunul Dumnezeu o fi știind! Căci Românul e invențios, știe câștiga și construi, dar rareori e cazul să știe *conserva* ceea ce are. *Arta conservării* pare a nu face parte integrantă din patrimoniul sufleteș al Românului, de aceea vedem cu ochii noștri cum atâtea lucruri mari și frumoase se izidesc, se distrug sau devin în scurtă vreme paragină. Este deci profund regretabil că, după plecarea lui *Bena* din *Năsăud*, *componentele* falnicei scene năsăudene au fost tratate, de mâni vulgare, cu o rară brutalitate, încât mare ne-ar fi mirarea dacă impozanta scenă de odinioară ar mai dispune și-acuma de o cât de șubredă *coheziune*. Auzisem, chiar dela un prieten năsăudean, că unele din pânzele aduse din *Viena*, — rămase însă, în lipsă de material lemnos, încă de pe atunci nemontate — ar zăcea și-acum dosite în te miri ce colț

prăfos, dacă nu cumva, în conformitate cu tristul și neschimbatul obicei al pământului, vor fi dispărut cu totul din raza vederii...

Cum se știe, în anul 1919 Bena a devenit profesor la *Conservatorul*, azi *Academia*, din Cluj și în același timp la *Școala Normală de Fete*, unde, menținându-și vechea pasiune pentru teatru, el înjghebează cu fetele câteva reprezentații teatrale și de operete, punându-le însuși în scenă și făcând tot el și pe regizorul și pe dirijorul.

În două rânduri, el s'a deplasat în târgușorul *Huedin*, sub muntele *Vlădeasa*, unde pe lângă bucăți muzicale a mai instruit o companie de actori-diletanți compusă din cărturari, cu cari a jucat câteva piese, de ale căror nume nu-mi mai aduc aminte. În 1933 el a tradus, pus în scenă, instruit și dirijat, la *Opera din Cluj*, clasicul *Freischütz* de *Karl Maria Weber*. Și nu chiar așa de mult, prin anul 1934, cu elevele *Școalei de Menaj Sf. Tereza* din Cluj, cu concursul câtorva domnișoare dela *Conservator* și cu ajutorul *Orchestrai Muzicii Militare*, Bena a executat la două spectacole opera comică *Frate și soră* de *L. Bordese*, pe care tot el a tradus-o, orchestrat-o, pus-o în scenă și dirijat-o.

Atâta cunosc din activitatea, să-i zicem extrașcolară, a *Maestrului Bena*, activitate ostentivă, dar răsplătitivă, ce dovedește constanta lui pasiune pentru teatru — nobilă și altruistă patimă, ce-a caracterizat întreaga generația Ardealului de ieri. Azi, preocuparea asta sufletească este aproape dispărută în sânul intelectualității transilvane și faptul îmi pare mai mult decât o greșală... e un păcat.

În anii *României Mari*, poporul ardelean și bănățean n'a mai văzut teatru sătesc, decât ici-colea. Preoții se certaseră cu dascălii pe sterile teme „politice” și în cele mai multe cazuri ei făceau parte din partide adverse. Prin satele noastre se înstăpânise o păgubitoare flecăreală politică, o ură și o dihonie ce degenerau, de atâteaori, în bătăi sau injunghieri, urmate de coștisoare procese și încheiate cu umeda temniță. În continuitatea vieții noastre teatrale rurale, cele două decenii de *România Mare* au căscat un *hiat* pe care zadarnic au încercat să-l umple unii cu găunosul material de pseudo-culturalizare a satelor. Urâta boală politică ne-a doborât apoi în prăpastia descurajării fără de leac, ne-a fărâmițat voința odată așa de încheată, ne-a adus primejdioasa dislocare a straturilor noastre sociale și în sfârșit ne-a ciuntit cea mai frumoasă și pururea unitară provincie. Atmosfera de neîncredere generală, de reciprocă suspiciune, înstăpânită ca un duh rău în vieța ardelenescă prin nenorocita și păgubitoare politică de partid, a innăbușit cu totul smerita, dar cinstita mișcare teatrală de odinioară, otrăvind sufletul satului, în cel mai jalnic înțeles al cuvântului. Peste sfânta naivitate a diletantismului teatral din Ardeal s'a revărsat apoi puhoiul sufocant al spectacolului bulevardier și al indecenței și păcătoșitei reviste postbelice, apucată în timpul din urmă pe o cărare mai onorabilă.

Ferească-mă Dumnezeu să ajung vreodată superficialul *laudator temporis acti*, cu atât mai puțin egoistul lamentabil, închistat în îngustimea scoicei sale, fără să mai simtă și vadă că lumea nu stă înțepenită locului, ca el, ci merge înainte și se preface neconținut. Având deci credința că trec prin lume cu ochii deschiși, voiu aduce aci toată lauda și voiu arăta întreaga mea admirație pentru toți oamenii vrednici ai tinerei generații, cari, călcând bărbătește pe vechea și încercata linie a *tradiționalismului*, l-au înălțat în ultimii douăzeci de ani nu numai ca *fond*, ci l-au desăvârșit așa de mult ca *formă*, contribuind prin arta, literatura și cultura lor la necontestata și splendidă „*creștere a limbii românești*”, iar prin nobila lor atitudine politică și patriotică ridicând „*a patriei cinstire*” de-asupra tuturor sentimentelor omenești, până la înălțimea intangibilă a unei *sfinte dogme*.

Cetitorul cinstit și drept la suflet va admite însă, de-odată cu mine, că o anumită parte a acestei tinere generații, mai ales cetăținii și-o parte dintre cei născuți și trăiți în Capitală, au rupt-o brusc cu *opinca* strămoșească și cu primitiva ei *doină*. „Intr'auritul tineret” de ambele sexe fredonează cu vădită predilecție ariile „în vogă” ale unei muzici exotice, iar ca exigență teatrală, cred că nu-l mai satisfac decât „stelele” de întâia mărime ale ecranurilor transatlantice, ce-și încep paradisiacele spectacole cu răgetul plictisit al bătrânului leu-emblemă „Goldwin-Mayer”.

În ce privește atitudinea politică a acestui tineret foarte grăbit să conducă țara, ne găsim încă sub straniile efecte, rămase din norocire *teoretice*, ale unor foarte bine „puse la punct” planuri de curățenie în masă a tuturor ramoliților naționali trecuți de 50 de ani; pentru ca noua, inteligenta, activa și pripita sucrescență română să mai răsufle și ea, să mai poată ajunge la o pâine „onorabilă”, la vr'o slujbă mai *acătării*, ba chiar la câte-o înaltă poziție de conducere în statul acesta sclerozat, degenerat și așa de retardat, prin incapabila guvernare a decrepiților sexagenari...

Sinistra „decapitare a moșnegilor inutili” părându-le o anecdotă neverosimilă, unii dintre bunii noștri bătrâni ardeleni, surâzând iertători în fața pretinsului atac donchișotic, sau încăpăținat să persiste pe vechea lor linie „cultural-națională”, activând nestingheriți în sensul de ieri-alaltăieri al strădaniilor românești.

Tiberiu Brediceanu, de-o pildă, a continuat să-și reprezinte *operele* pline de sprinteneala și istețimea dela țară, cântându-i-se concomitent la *Radio*, săptămânal, nemuritoarele hore, cântece și doine, strânse de delicatul artist cu harnică patimă de pe toate meleagurile ardelenene, bănățene și maramureșene. Tot așa, fostul tenor al *Volksoper*-ei din *Viena*, amicul *Ștefan Mărcuș* cu soția sa *Rita*, și ea o distinsă cântăreață de operă și eminentă pedagogă muzicală, au aranjat, aproape în fiecare an, cu concursul diletanților orădani sau bihoreni, o serie întreagă de reușite spectacole de operă și operetă, ce-au stors aplausele unui public pricepător și destul de exigent. În sfârșit, *A. Bena* a continuat și el pe vechiul făgaș, jucând teatru cu elevele și elevii săi și cu diletanții, cum vă spusese, până în anul 1934. Vor mai fi poate și alți „bătrâni ramoliți” ce-or fi bătătorit același drum, dar numele lor sfioase și tăcute nu vor să se imbulzească, tocmai în clipa asta, sub vârful peniței mele ce scârțâie înainte distrată și uitucă! A... dar era gata să uit totuși o chestiune foarte importantă și anume:

Reiese încâtva, din *Istoria Artelor*, că artiștii ar fi în definitiv oameni și ei, cași noi... bieții *muritori de rând*.

Prin urmare-i absolut sigur că și *artistul Bena* o fi avut niscaiva *păcate*, în *tinerețele* sale, ba, cum îl știm econom și prevăzător, te pomenești că omul a pus la o parte o lecuță de sămânță dintr'ânsele, ca să mai aibă ceva și pentru... *bătrânețe*. Fiind însă arhicunoscut că artiștii au bunul obicei să nu prea îmbătrânească, *Bena*, rămas și el mereu „tânăr și ferice”, va fi continuat să... *păcătuiască* (păcate mai *grele* sau mai *ușoare*), după cum se apropia și bunul compozitor creștin de *vârsta*, din ce în ce mai *sfântă*, a vieții.

Dar în modesta noastră cronică burgheză nu pot încăpea, din principiu, „*păcate*... fatal legate de o mână de pământ”. Ele pot furniza însă un foarte căutat și mai ales rentabil material literar pentru eventualele *biografii romanțate* ale artiștilor noștri, ce vor cuprinde probabil multe și foarte amuzante pagini, sclipind toate de variatele floricele de stil, încărcate cu o specifică aromă, menită să gâdile nările dilatate ale rafinaților lectori de astfel de „romanțuri” — și cari, aceștia, nu-și prea bat capul cu *arta* artistului, oricât ar fi fost el de mare, ci-s mult mai încântați de „greșelile lui și de vina” ce-i apropie oarecum și pe dumnealor de... *artiști*, simțindu-se quasi unificați sufletește cu acești glorioși *semizei* ai omenirii.

Această, financiarmente foarte fructuoasă *completare* a biografiilor artiștilor noștri, va reveni indiscutabilei competențe a viitorilor autori ai acestei „*vieți romanțate*”. Alături de o glorie literară crescândă, ei își vor ști încasa *tantiemele* tot mai suculente, provenind dela foarte simpaticii și culanții lor editori — *onorare*, vai, necunoscute nouă, bieți cronicari mărunți din zilele de amplă prefacere morală, etnică și teritorială, a României...

GÂND ȘI FAPTĂ

Ethos și ethnos

I

Cine ispitește tainele cetății antice, va afla fără îndoielă că toată urlașea ei putere și strălucire stă în îmbinarea armonică, perfectă, între ethos și ethnos. Pentru lumea greco-romană ethosul este nedespărțit de ethnos; individul este nedespărțit de politic și politicul de virtute. A nu lua parte la treburile statului era o crimă, o gravă deficiență morală, tocmai fiindcă ideea de stat se acoperea perfect cu ideea de națiune, tocmai fiindcă interesele statului se identificau total cu interesele profunde ale neamului, tocmai fiindcă guvernământul umbra pe căile înalte ale destinului național¹⁾. Politicul era parte integrantă din ethnos și ethos.

Astăzi pare-se că politicul încearcă să se despartă de ethnos, ca și de ethos. Într'un fel oarecare se poate vorbi nu numai de o autonomie, ci chiar de o autarhie a politicului. Sunt o serie de considerente care dau politicului iluzia autarhiei, cari conferă artei de a governa aureola falsă a primatului în ordinea socială. Exemplul cel mai caracteristic al acestei autarhii politice ni-l oferă sistemul politic al democrației pervertite, așa cum s'a practicat ea într'o perioadă recentă a istoriei. Sub regimul democratic ordinea economică și spirituală stau pe același plan, eticul fiind la discreția politicului ca orice problemă de gospodărie. Rațiunea de a fi a politicului - conceput ca scop în sine - se află în ideile-program, care de cele mai multe ori nu corespundeau realităților etnice, lucru care ducea la o teribilă anarhie socială și morală. De aceea, politicul despartit de ethos și de ethnos, nu numai că nu mai era o datorie sfântă, ci, din contră, a fugi de politic în epoca acestei democrații deviate era o virtute. Căci politicul desprins din elementele în care este cu necesitate integrat, devenise o groaznică plagă socială, o caricatură, o monstruoasă cosmopolită și imorală.

¹⁾ „Cetățenii noștri, zice Thucydide, se ocupă și cu afacerile lor particulare și cu lucrurile de guvernământ, iar lucrătorii manuali nu ignorează politica. Noi suntem singurul popor care socotim pe cel ce nu ia parte la treburile statului, nu numai ca inactiv ci și ca inutil.” (I. Gh. Coman, *Miracolul clasic*, Academia Română, Studii și cercetări XLVIII, București 1940, pag. 8).

De unde provine iluzia autarhiei politice? Din rolul de comandă pe care îl are politicul în viața socială. El este acela care organizează viața socială, care utilizează valorile după valențele lor sociale. Dar politicul nu crează ci organizează pe baza unei concepții care îl depășește. El nu crează ci aplică o ideologie, care transcende politicul, care este rezultatul unei concepții de viață superioară. Politicul nu se poate constitui în scop în sine, fiind prin esență un mijloc vremelnic de aplicare a unui scop mai mult sau mai puțin veșnic. Rădăcinile politicului se află necesar înfipte mai ales în ethos și în ethnos.

Păcatul cel mai mare al democrației, așa cum s'a practicat ea de curând, consta în distrugerea legăturii dintre politic și rădăcinile sale veșnice, în transformarea lui ilegitimă din mijloc în scop, în relativizarea excesivă a politicului, în scoaterea lui silnică din sistemul de coordonate ideale în care se află cuprins în mod necesar. De aceea, învătământul pe care îl desprindem din apusul apropiat al democrației moderne este că politicul nu poate fi izolat de etic și de etnic, fără primejdia unei grave tulburări sociale. Expresia autentică a politicului stă în ethos și în ethnos deopotrivă.

II

Politicul nu poate fi despartit de etic și de etnic pentru că îmbrățișează realitatea omenească atât sub aspectul ei natural, cât și sub aspectul ei social și moral.

Sub aspectul său natural omul este o ființă care are nevoie de pâine, de îmbrăcăminte, de locuință, de apărare. Pentru a satisface această latură a naturii umane politicul va face apel la valorile economice, care reprezintă un compartiment necesar dar nu esențial al politicului. Regimul politic în care economicul este un factor esențial, este un regim unilateral și primejdios, fiindcă oamenii nu se guvernează atât prin instincte biologice, cât mai ales prin instincte metafizice; fiindcă omul nu are numai un trup ci și un suflet.

Economicul nu e decât un instrument politic. Sursa primă a politicului este de fapt ethnosul. Politicul nu poate fi o putere creatoare în afară de ethnos. Conștiința

națională este unica forță dinamică, unicul principiu de solidaritate și progres al unei colectivități organizate, unica forță de organizare a unei colectivități. Regimul politic care nu face apel la conștiința națională, care nu dezvoltă această conștiință națională, care nu e capabil să pregătească și să mențină un duh de viață și de cultură națională, este un regim falimentar, este o adevărată auto-negațiune.

Ethnosul cuprinde substanța noastră specifică. Drumurile lui sunt drumurile spiritului creator al românismului. A cobori în nădădura substanței etnice înseamnă a te urca în chip paradoxal spre zenitul marilor împliniri românești. De aceea, o politică urzită din firele ethnosului ne-ar face părtași la miracolul cetății antice, readucând preocuparea de treburile publice la rangul de datorie morală.

De altfel individualismul și egocentrismul contemporan nu pot fi înlăturate decât cu condiția ca politicul să se înfrățească din nou cu etnicul în așa fel încât ethnosul să devie un principiu vital al cugetării și al existenței individuale. Ethnosul cuprinde în sine o putere de disciplinare a individualității, pe care politicul izolat n-o posedă. Politicul negarantat de ethnos este anarhic și tiran. A depinde de bunul plac al fiecăruia sau a fi la discreția unei clase conducătoare, a unei cliici, a unui om, este tot ce poate fi mai apăsător pentru libertatea individuală. Anarhia și tirania izolează și alimentează dușmănia între oameni. Conștiința că ești un instrument de realizare a unor scopuri individuale te închistează în propria ta individualitate. Din contră, conștiința că ești mădular al neamului, că prin tine neamul trăește, se manifestă, face istorie, te ridică la culmile unei conștiințe superioare, care deschide larg porțile eului pentru o totală dăruire.

Ba mai mult. Prin ethnos pătrunzi în ethos. Căci în adâncurile lui, ethnosul este strâns legat de ethos. Coborînd spre substanța specifică a ethnosului, coborîm spre valorile veșnice ale vieții.¹⁾ Dela impersonalul biologic al individualității, coborîm treptele de paradoxală înălțare ale specificului personal, spre identitatea cu sine, spre singura stare în care omul devine cu adevărat creator. Identitatea aceasta se conturează mai viu și mai clar în măsura în care ne depărtăm de suprafață și ne îndreptăm spre centrul dinamic al ființei omenești, unde stăpânește ethosul. Glasul conștiinței, glasul lui Dumnezeu în om este cu atât mai lămurit cu cât omul coboară mai adânc în lăuntrul ființei sale, cu cât tinde mai mult să se identifice cu sine, cu cât procesul de specificație față de biologic este mai desăvârșit.

1) În legătură cu această chestiune a se vedea în admirabila carte a Păr. Dr. D. Stăniloae „Ortodoxie și românism” capitolele cu același nume.

Ori în acest proces de specificație dacă ethnosul este primul pas, ethosul este al doilea.

Ethosul nu poate fi despărțit de ethnos decât printr'un proces de abstracțiune. De fapt, nu poți fi patriot dacă nu ești virtuos. Antichitatea ne învață că cea mai înaltă virtute este patriotismul. Ethnosul fără ethos este ca trupul fără suflet – ceva lipsit de viață. De aceea, dacă vrem să redăm societății moderne strălucirea cetății antice, trebuie să ne silim a restabili politicul între coordonatele lui ideale, legându-l indisolubil de etic și etnic.

III

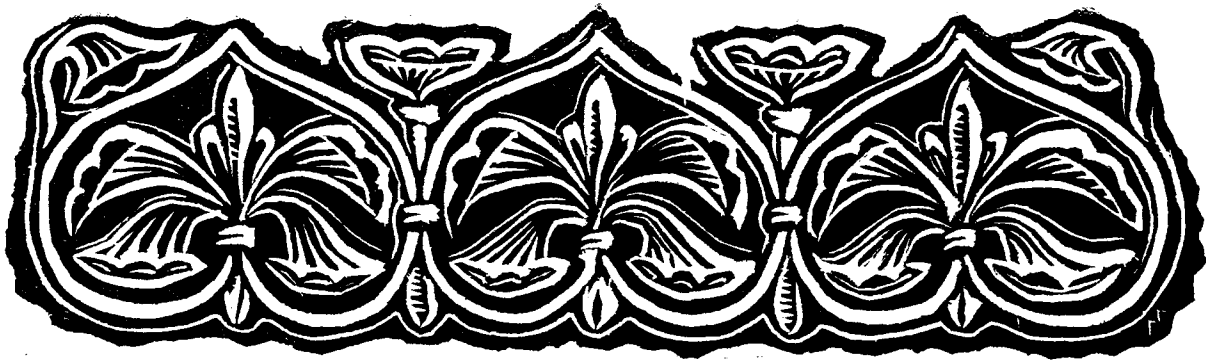
Pentru a realiza însă sudura politicului cu eticul și cu etnicul, pentru a face din nou din participarea la treburile statului o datorie morală a conștiinței individuale, este necesară o vastă acțiune de educație a națiunii. Este nevoie de o adâncire a ethnosului specific românesc, pe de o parte și de o disciplinare a sufletelor după normele ethnosului creștin românesc – pe de alta. Neamul nostru are nevoie de un Fichte al său, care să unească ethosul cu ethnosul în glasul înalt de profet. Cel puțin mesianismul românesc nu poate despărți ethosul de ethnos.

Rasismul românesc, datorită tocmai ethosului creștin românesc, primează, stăpânește ethnosul. El nu este un element de diluare a românismului, ci din contră, un factor de specificație. „Românul trăește prin rasă divină, încadrându-se în ecumenicitatea umană a fiilor lui Dumnezeu. Ecumenicitatea umană și ecumenicitatea creștină se întălesc în el într'o conviețuire difuză, cristalizată în omnia sufletului său. Între cer și între pământ, drumul lui prin veac e străjuit de Adam și de Isus“.¹⁾

Tocmai pentru că ethnosul românesc e dominat de ethos se cere ca naționalismul să fie mai mult decât o doctrină teoretică bazată pe cunoașterea realităților noastre specifice, o misiune, o mistică și o pedagogie națională. Acel Fichte pe care românismul îl așteaptă nu poate fi un simplu teoretician al spațiului național ci și un adânc trăitor al realităților adânci ale duhului românesc, un creștin convins ca cel mai credincios țaran, un posedat al credințelor și al nădejdelor veșnice ale sufletului național. Viitorul Fichte românesc va fi un pedagog teolog – dar un teolog care nu-i certat cu nici una din cele douăsprezece articole ale simbolului credinței; mai mult un teolog filosof decât un filosof teolog. Lui îi vor fi deschise și porțile bisericilor și porțile universităților, pentru înfrățirea pe vecie a ethosului creștin cu ethnosul românesc.

Pr. IOAN OPRÎȘ

1) Preot Dr. Liviu Stan „Rasă și religie”. Seta Teologică, Sibiu 1942, pag. 127.

CRONICI

Din lirica modernă

Ion Şiugariu: Paradisul peregrinar. — I. C. Severeanu: Flori caligrafice. — Aurel Tudor: Toamnă bucovineană.

Apariția d-lui Ion Şiugariu, cu patru ani în urmă, a fost semnalată de multe din revistele noastre. Cronicarii de pe atunci vorbeau despre o poezie bogată în imagini, în care se sbătea o tinerețe nestăpănită, tumultoasă, cu țâșniri pasionate, cum îi stă bine adolescenței.

„Paradisul peregrinar”, din primăvara acestui an, este o colindare pe alte cărări. Clocotul inimii s'a domolit; ne găsim acum în fața unui solitar care se înfrățește cu moartea, trece elegiac prin lume, istovit de chemări, secătuit de plâns.

În vârtejul întrebărilor își vorbește sieși, răspunsul îl află sub apăsătoare semne de exclamare. Trăiește o vieță de vis, o evadare din sfera iluziilor pământene, pe tărâmul iluziilor pure. Tânjește în căutarea unui paradis al cunoașterii și mântuirii. În peregrinarea obositoare, amarnică, s'a simțit cuprins de dorul întoarcerii și visurile himerice s'au spulberat deodată. Au căzut toate, avânturi, iluzii, în clipa deșteptării. Cerul cu mirajul lui e zadarnic, porțile spre lumea din care a pornit îi sunt închise, iar sufletul bătrân plângea privit de nepătrunsele stihii, martore atâtor rătăcirii. Singura scăpare a găsit-o în moarte. În această atmosferă se mișcă d-l Ion Şiugariu.

Căutând un echilibru nou, face drumul înapoi spre sfârșitul veacului trecut, al tristeții, al dorurilor vagi și al refugiului în ireal. Într'o vreme a afirmărilor vijelioase, a autoidealizării și a cuvintelor de aspră sonoritate, prea ades căutate pentru disonanțe voit sfidătoare, sau inconștiente, poezia d-lui Şiugariu pare depănată în Câmpii Elizee, ferită de furtuni și soare arzător, cutremurată numai de marea nemărginirii pe care ar vrea s'o străbată.

Frământarea ridicării spre „nemurirea rece, transparentă de cristal” ori „tunetul tăcerii” și „ochii mirați” cu „fulger mult” sunt acruiri care nu se destind în iureș de aprinsă tinerețe. Inchipuite avântări care se destramă din clipa încercării în necuprinsul după care rătăcește.

Din ce în ce, un dor de sbor înalt, mai deslușit
Triumfător se ridică peste avânturi mici.

O, steaua totdeauna căutată 'n infinit...

Svâcnirea încercării de sbor incremenește brusc într'o admirativă contemplație, ca spre ceva neîngăduit și de ne-

juns Idealul amăgitor, aureolat de visuri, cu toată alergarea spre el, e tot mai îndepărtat.

Tot mai aprinsă steaua crește 'n zare...
Nepământene o înaltă vise,
Mai sus, peste prăpăstii larg deschise
Și zilnic tot mai neajunsă pare.

Aceasta-i hărăzirea: îndelungată peregrinare, purtată de amăgiri, sfârșită în necunoscut. Sufletul poetului a tremurat de presimțiri și a pornit în căutare spre ceva neștiut, nelămurit. O fugă de ispite pe care nu le vedem, dorul de un cer pur, enigmatic, aceasta-i năzuința.

Ispitele pământului rămân departe
Și numai cerul, enigmaticul, ne chiamă.
Pe albe cărării pornim, ce duc spre moarte.

Sbuciumul spre necunoscut e totuși sbucium și a obosit drumețul de mersul fără de hodină. În oprirea de o clipă și-a dat seama că singura povară și-a fost el însuși. Trezirea nu-i aprinde vifore în sânge, ci-l apleacă spre necruțătoare nimicire.

O cruntă oboseală însă îl cuprinde,
Ca o de-apururea imensă mare lină,
Că se oprește tot mai singur pe colină
Și 'ncremenit în el lăuntric rug aprinde.

Neizbutirea revine obsedant:

Îi cuprinde, îi cuprinde,
Însă o tristețe grea.
Zilnic căutata stea,
Mai departe se aprinde.

Sfârșești cartea d-lui Şiugariu obosit de atâta oboseală, cu pleoapele plecate de atâta plâns, cu sufletul risipit de atâta vag, apăsător de atâtea întrebări și doruri răsucite, cutremurat de moartea al cărei duh plutește prea aproape. Dar acestea nu sunt toate semne de scădere.

Nedefinitul în năzuință îi stăvilește încheierea poemei adeseori, arătându-ne că d-l Şiugariu este încă pe drumul formării. Repetițiile, care pot fi de efect, întrebuițate

abuziv aproape, sunt supărătoare până la urmă și dovedesc neîndemânare :

Toți arborii și pietrele ascultă mut.
O, cine-ar fi crezut? O, cine-ar fi crezut?

Și prea e mare tunet în tăcerea lui,
O, cum aș vrea să-i spui! O, cum aș vrea să-i spui!

Dacă mai adăugăm o prea accentuată influență emine-
sciană și chiar cojbușciană în tehnica versului, e cam tot
ce se poate însemna negativ despre d-l Șugariu. Cităm la
întâmplare :

A trecut un prinț cu spadă
Undeva, prin criniști.
Și de atunci încep să cadă
Doar neliniști, doar neliniști.

În priviri doar umbre vechi
De prea greu destin ceresc.
Și ce largi din zare cresc
Svonuri, svonuri în urechi.

Oricum, d-l Șugariu este un poet de netăgăduite pro-
misiuni. De pe acum încă a turnat neliniștitu-i gând în
imagini de o prospețime ce se cuvine subliniată și a creiat
armonii care rămân. Mai presus de toate, îl vedem preo-
cupat de multe idei, schițate deocamdată, dar le așteptăm
nerăbdători în toată fecunda lor dezvoltare.

Poezia d-lui Severeanu e freamăt în potolire. S'a sur-
prins în clipele de tranziție dintre avânturi și dureri, do-
moliți și resemnare. În puținul încăput de scoică al sonetului și-a înfrânat patimile, dar așa după cum scoica mai
poartă în ea uietul de vijelie al mării, strâmtul tipar al
sonetului e scuturat de tresăririle unui suflet care-și caută
odihna.

Apoi tăcerea-și svârle întinsa plasă,
De prind mijirea boabelor de rouă,
Lumi noi în vraja galbenă a lunii...

Tânjiri ce 'nmugureau dorinți își lasă
Miresmele 'n pulberea ce plouă
Din drumul lung ce-l trag prin cer lăstunii.

În fiecare strofă aproape, o irumpere de energie, fră-
nată brusc. O pornire pe vechile făgașe ale sufletului, abă-
tută deodată de dragul altei cărări. După rostogoliri, o ince-
tinire în care se mai ghicește ritmul goanei.

Febrelor chemări, din ochi strigate
Avânt setos spre dincolo de zare.

E ars vertiginos de depărtare
Și 'n resemnarea frunzei desbinate
Mai freamătă târzie, o mustrare.

Simți că omul este în căutarea unei noi atitudini față
de sine, față de viață. Că în haina de împrumut a închis
regrete, că în urma amintirilor ce înmuguresc își poartă
freământul, mustarea.

„Primăvară” s'ar putea cita ca exemplu în care isbuc-
nirile alternează cu înfrânarea, în care sufletul încearcă lepă-
darea de sine, visând o lume nouă. Dar schimbarea nu-i
aduce decât regret, nedumeriri.

Sub măreția domolită a serii
Țâșnind asprimi ce sdruncină mijirea
Din ritmurile calde ale visării

Arunc din mine focurile stinse
Și 'n locul lor aprind nedumerirea
De lucruri noi, pe lucrurile 'nvinse.

Ezitățile și mustarea, nedumerirea și regretele abia se
desenează. Totuși îți rămân puternice ca impresie, te ur-
măresc sfârșitor, poate tocmai prin ușor schițata lor dis-
creție.

După atâtea chinuite încercări între ce a fost și ce
voia să fie, țâșnește biruitoare setea de viață simplă, de
joc și încântare.

Hai suflete, să facem calea 'ntoarsă
Spre satele din coastele de dealuri
Și fetele cu-obrajii bruni și netezi.

Acolo unde toamna este chiot
Iar primăvara albă și jăratec
Acolo-i locul nostru...

Năvala aceasta de suflet primăvăratec, e țipătul de bu-
curie a descătușării.

D-l Severeanu, cu care facem cunoștință întâia oară,
și-a încheșat sonetele cu rotunjimi de literă caligrafiată.
Însă nu s'a oprit aici. A sculptat podoabe care-l îndrep-
tătesc să se simtă miruit cu harul celor aleși. Din sgăr-
cenia volumului, poți avea totuși satisfacția lucrului de preț
și speranța că în curând îl vei putea așeza în rândul dintâi,
al celor tineri. Cine a făurit strofe ca acestea, nu poate
cădea sub greul uitării :

Când conturați în jocuri de amnar,
Ținuturi virginale ce 's închise
Cu văluri plămădite din neclar,

Se tescuiesc în voi atâtea vise
Ochi mari! adânci fântâni din cari răsar
Chemările culorilor închise.

D-l Aurel Tudor e măcinat de nerăbdare. Scoate pla-
chete grăbit și cu aceeași grabă anunță că are în pregătire
nuvele, un roman și mai cu seamă poeme, poeme. În se-
ceta literaturii de azi, nevoia de talente complexe se im-
pune fără discuție, cu o singură condiție : să vină cu belșug
și nu cu istovitoare sărăcie. D-l Aurel Tudor se pare că
n'are cu ce să ne răsefețe. O inspirație sprinteră, aci cântând
viața din satul bucovinean pe care l-a părăsit și unde i-au
rămas cei dragi, aci anotimpurile de pretutindeni, aci stepa
transnistriană.

D-l Aurel Tudor caută efecte verbale, nesocotind con-
turarea imaginilor.

În urma căruței cu roata sudorii
pășește prin colbul de sânge și pâine
bătrânul cu plete ca albul ninsorii,
cu ochii de ieri îndreptați spre mâine.

Încercând o poezie sgrunțuroasă, realistă, se împotmo-
lește într'un prozaism dens.

Ceața ne-a strivit între șuvoaiele scurse pe deal
și la săpat cartofi a rămas doar tata cu mine.
Lutul e cleios și se lipește de sapă.
Sacii is plini și carul fratelui nu vine.

Nici afecțiunea pentru mama nu-i poate smulge accente de adevărată poezie. Doar intenția de a brava, rostogolită în false sonorități.

Mamă, tatei spune-i că mă fac cătană
să-i lucească ochii blânzi de bucurie,
spune-i, mamă, fratelui și el s'o știe,
că de-oi fi să mă întorc, oi fi cătană.

Și-ai să mă vezi, mămucă, mândru cât un smău,
trecând prin sat, cu trișca prinsă 'n brâu.

O singură dată versul d-lui Tudor lunecă slobod, armonios.

Că 'n primăvară stepa ne-o vom rodi cu plugul
așa cum ne-o rodiram din sânge și sudori,
Hii, murg, vârtej de goană, că ni-i departe Bugul
Și satu-i vis de roadă și-i chiot de feciori.

De-aici intra-vom iar cu toamna în baladă,
vom trece Nistrul rece, săgeată peste vad,
și vom sări pārleazul la mândra în ogradă,
bolizii când din ceruri, prin miriști, ropot, cad.

Poate că era mai nimerit ca această poemă, D-l Aurel Tudor s'o înscrie singură pe o copertă de plachetă, s'o aibă operă adevărată, între atâtea opere...

VASILE GIONIA

Imaginea în poezia lui Emil Zegreanu

Emil Zegreanu este un poet transilvănean. Când facem această afirmație, nu ne gândim numaidecât la peisajul geografic, la târgul încrestat pe harta țării în care poetul s'a împărtășit cu lumina. Emil Zegreanu nu este transilvănean prin expresie, ci prin esență, prin substanța poeziei lui, care a țâșnit din seva legendei transilvane. Și cu toate acestea poezia lui se revarsă cu generozitate dincolo de gardinele provincialismului. Cât de adevărate sunt aceste două aspecte ale poeziei lui Emil Zegreanu, ne-o va învedera cu prisosință ancorarea lângă versurile lui.

Pentru a înțelege mai bine poezia lui, se cuvine să ne improspătăm memoria, să ne întoarcem cu câțiva ani în urmă și să ne plimbăm prin livezile poeziei din acest timp. De altfel această invitație nu angajează niciun efort. Fiecare cititor credincios își reamintește cu tristețe de naivele aberații ale poezilor de ieri. Ecoul poeziei „moderne” mai stăruie încă în memoria noastră, ca o obsesie.

Poezia modernă, indiferent de blazonul sub care a fost importată, a cunoscut la noi slujitori de tot soiul. Și nu pușni sunt aceia cari au reușit să aducă prețioase contribuții în acest sens. Dar toate acestea au rămas experiențe. Experiențe cari au întârziat evoluția firească a poeziei. Și drept mărturie că această afirmație nu este făcută numai de dragul paradoxului, este însăși cumințenia poezilor moderni de ieri, cari s'au întors la matcă.

În fond, poezia modernă este tot poezia clasicismului, afară doar de extrema gimnastică lexicală a unor prea îndrăzneți și prea înverșunați căutători de forme inedite. Cât a rezistat această goană bolnavă după originalitate, s'a văzut. Niciun poet ahtiat după formele inaccesibile ale poeziei n'a rezistat timpului. Respirația lor s'a oprit, ei fiind sufocați de astma poeziei pe care au slujit-o.

Dacă în trecut scriitorii transilvăneni s'au remarcat prin nețărâmurita lor dragoste față de plaiul țării, identificându-se cu casele și suferințele poporului din care au fost plâsmuiți, nu este mai puțin adevărat că tinerii scriitori transilvăneni au știut să respecte zestrea precursorilor, zăbovind în același climat psihic. N'au evadat o clipă din geografia sufletului românesc și mai ales au reușit să ricoșeze cu succes pe lângă tentațiile oricărei glorii trecătoare. Ca și înaintemergătorii lor, tinerii poeți din Transilvania au rămas lângă inima plaiului. De aceea aici nu s'a resimțit niciun curent literar extremist, nicio nebunie modernistă, nicio influență străină nefastă.

Fără să ne slujim de numele poezilor definitiv consacrați, este suficient — cred — să pomenim aci nume noi cari și-au cucerit un loc în istoria literară, ca să ilustrăm

prezența unor slujitori fideli ai poeziei românești, în mișcarea literară din ultimele două decenii: Mihai Beniuc, Emil Giurgiuca, Grigore Popa, George Boldea, Ion Moldoveanu, Petre Pascu, N. Caranica, Radu Brateș, Ion Șugariu, Ștefan Baci, Ion Th. Ilea, Florica Ciura, Dimitrie Danciu și generația nouă în frunte cu I. V. Spiridon, Radu Stanca, Lucian Valea, P. Bucșa etc.

Fie prin revistele vremii, susținute cu elan și renunțări aspre la un miez de pâine, fie prin editări personale, poezii Transilvaniei s'au dăruit cuvântului cu râvnă și mai ales cu sinceritate. De aceea versul lor a premers poeziei de azi, poeziei directe, servind o lecție tuturor aceluia care, înzonzonați cu toate miasele celor patru puncte cardinale, s'au întors azi, pocăiți, la prisaca poeziei clasice, lepădându-se de haina împrumutată și improprie a ermetismului și altor multe și felurite isme.

Unul dintre cei mai fideli servi ai poeziei directe, ai poeziei neoclasică, cum îi plăcea criticului V. Beneș să se exprime undeva despre noua poezie transilvană, este poetul Emil Zegreanu.

Pe Emil Zegreanu l-am întâlnit acum zece ani și mai bine în paginile revistei clujene *Hyperion*, apoi în pogoanele *Adevărului literar și artistic* și, rând pe rând, în *Societatea de mâine*, *Viața ilustrată*, până când, descoperit de dragostea d-lui Victor Papilian, a fost invitat în sânul *Gândirii* și *Universului literar*.

Încă dela primele poeme risipite prin revistele și publicațiile diferitelor târguri și grupări literare, versul lui trăda o sensibilitate rară, un dar deosebit de a ne împărtăși gândurile în smoc de imagini și mai ales puțința de a se exprima simplu, o virtute care mergea până la religiozitatea cuvântului.

Cu primul volum de poeme, atât de sugestiv botezat: „Către țara ochilor mei”, apărut la Cluj în Colecția „Asociației scriitorilor români din Ardeal”, poetul Emil Zegreanu marchează un popas de artă, stărnind un firesc interes și o caldă înțelegere din partea cititorilor. Dacă, în graba ei, critica oficială a trecut cu ușurință peste acest debut, de vină au fost de sigur și împrejurările în care a apărut volumul. Lipsa de publicitate, modestia poetului, însingurarea sa, au contribuit de sigur la această regretabilă tăcere.

Nota dominantă a poeziei lui Emil Zegreanu este imaginea. O putere de sugestie proprie te copleșește în fiecare vers, în fiecare cuvânt. Poate că numai la V. Voiculescu mai întâlnești atâta risipă de imagini. Iată două strofe dintr'un pastel, redată la întâmplare:

Luna a ingenunchiat pe-un deal
Și 'n aur i-a prefăcut țărâna,
Cerul a căzut așa de jos
Că-i poți culege stelele cu mâna.

În ochiul fântânii din câmpie
S'a 'mbrățișat inima pământului cu zarea,
Pe gâtul dealului ca pe-o vioară
A tresărit, arcuș de-argint, cărarea.

(Noaptea s'a scaldat într'un izvor).

Imaginea din poezia lui Emil Zegreanu nu este o im-perechere stranie de cuvinte, goană bolnavă după sono-rități deșarte, după efecte ieftine, atât de supărător întâl-nite la tot pasul, în așa zisa poezie nouă. Imaginea poeziei acestui poet crește din seva naturii, firească, și noutatea ei apare tocmai din simplitatea cu care ne împărtășește po-etul miracolul puterii ei de vrajă. Emil Zegreanu nu se servește de imagine ca să uluiască. La el imaginea cu-cerește. Și cucerește tocmai pentru că ne-o prezintă familiar. Atât de familiară încât o confunzi cu însăși natura, de care poetul s'a apropiat ca un îndrăgostit. Nu știi niciodată unde începe imaginea și unde sfârșește natura. De aceea nu e de mirare că le confunzi adeseori ca pe niște surori gemene. Priviți acest „Cioban tânăr” :

Izvorul îl desmeardă pe brațe de valuri,
Sălciile în calea lui se 'nchină,
Cumpăna fântânii îi scoate 'n ciutură lumină,
Iar soarele, ca un argat, îi paște mioarele pe dealuri.

În aceste patru versuri numai, sunt zugrăvite cu o ne-grăită putere emotivă atâtea peisagii, încât ai impresia că însăși natura s'a însuflețit de dragul de a se tocni argat Ciobanului tânăr, a cărui nedeslegată taină o stăpânește cu împărătească îngăduință. Iată de ce remarcă pe care o făcea cândva vrednicul Episcop al Clujului și Feleacului, Nicolae Colan, poetului Emil Zegreanu, poate rivaliza cu oricare sentință critică: „Meșteșugul personificării elementelor firii îl aduce în măgulitoare vecinătate a lui Coșbuc”.

Dintre anotimpuri, cel mai bogat ilustrat în imagini este toamna. Spre deosebire de „Toamna fizică”, toamna lui Emil Zegreanu ia aspecte diferite, ca în poezia mai sus citată, din care mai desprindem aceste versuri :

Când fulgi de nea îi sărută cucernic palma,
Strigă câinii să-i aducă în văi oile, de-a-valma,
Și 'n inserarea ce plânge în tălângi, tărăgănat,
După el întorc privirile toate fetele din sat.

Nu ne putem opri să cităm și această suită a toamnei din „Toamna a intrat în oraș” :

Toamna s'a furișat într'un car
Și-a intrat în oraș nebăgată 'n seamă,
Oamenii cu pasul grăbit sau rar
Nu știau cine-i și nici cum o cheamă.

Dar într'o zi văzând că nimeni nu vine
Nici chiar în glumă s'o 'ntrebe ce vrea,
Și-a golit fructele prin vitrine,
Măcar de-acolo să afle lumea de ea.

Vântul a găsit-o plângând pe stradă
Și i-a furat și cea din urmă frunză de jar,
Și 'ntr'o noapte cu fluturi de zăpadă
Am găsit-o moartă lângă-un felinar.

Emil Zegreanu excelează în pastel. Un pastel încărcat de imagini inedite. Ceea ce l-a determinat pe criticul de

ieri al „Universului literar”, d-l C. Fântăneru, să-l acuze de prea multă culoare. Nu știm dacă D-l C. Fântăneru aduce această acuzație din convingere sau pentru a sluji o teză. D-sa vrea să ne demonstreze, anume, influența copleșitoare a poetului Lucian Blaga în noua lirică românească. Și în spi-ritul acestei teze, a citat de-a-valma aproape toți poeții noi, fără prea multe dovezi și argumente. Dacă admitem părerea d-lui C. Fântăneru că Emil Zegreanu păcătuiește de prea multă culoare, nu putem înțelege ce influență ar putea avea Lucian Blaga asupra lui. Dar să-l cităm pe d-l C. Fântăneru : „Imaginea ar trebui să fie un ornament, nu însuși obiectul poeziei”.

Ce înțelege d-l C. Fântăneru prin culoare, nu putem bănui, pentru că D-sa se ferește să ne-o spună. De asemenea nu vedem, din tot ce ne-am îngăduit să reproducem până aci, întru cât imaginea ar fi obiectul însuși al poeziei lui Emil Zegreanu. Am stăruit asupra toamnei în poezia lui Emil Zegreanu, tocmai pentru a putea răspunde acestei acuzații gratuite. După cum s'a putut remarcă până aci, toamna lui Emil Zegreanu nu a fost personificată într'un mod inedit. Toamna lui Emil Zegreanu, cu toată stufoasa abun-dență de imagini, se desprinde limpede și caracteristic din fiecare vers, din fiecare imagine, așa cum o cunoaștem fie-care din noi, numai că poetul i-a imprumutat sensuri noi, viziuni personale, într'un stil personal. Imaginile nu fac alt-ceva decât să-i mărească farmecul și să-i sublinieze frumu-sețea sau tristețea. Iată dar că suntem cât nu se poate mai în spiritul afirmației D-lui C. Fântăneru, care pretinde ca imaginea să fie un ornament și nu un scop.

Că imaginea rămâne un ornament și nu un scop în sine, dovadă este această admirabilă poezie pe care o repro-ducem în întregime.

IZVORUL

Tășnește din carnea muntelui ca dintr'o rană
Și-aleargă speriat sărind din stâncă în stâncă,
Pe umeri îi flutură 'n murmur cămașa de valuri
Și îl sărută pe frunte zarea adâncă.

Când ciute cu botul uscat se opresc lângă mal,
Din cupa pumnilor apă le dă ca să beie,
Noaptea-i scutură 'n palme stelele coapte
Și luna-i visează la piept ca o femeie.

Când dor cu dor se 'ntâlnește pe-o tainică punte,
Surâde duios și 'n treacă le 'ngână iubirea,
Leagănă 'n brațe pașiți țesute cu flori
Și norii îi cântă în lacrimi de ploii nemurirea.

Privește mirat cum dealuri îi cad în genunchi
Și fete când vin la ghilit cu pânze, pe maluri,
Încet le desbracă și haina le-ascunde pe prund
Și le desmeardă trupul cu buze de valuri.

În volumul „Către țara ochilor mei” Emil Zegreanu a realizat o icoană a țării, a peisajului românesc, împăr-tășindu-ne cu o risipă de entuziasm toate comorile lui vizuale. Până aci se slujește de imagine ca și pictorul de culoare, pentru a ne zugrăvi în pastelul cuvântului, chipul țării. Și astfel, în poezia de debut Emil Zegreanu rămâne un maestru al culorii, deci al pastelului.

Cu volumul al doilea „Murmurătăcerile” poetul ne desvăluie, cu aceeași sinceritate, un alt obraz al sufletului său. Dacă în primul volum ochii lui priveau spre țara în care și-a legănat visurile, în al doilea volum încearcă o an-corare în golful inimii lui, în sufletul lui. Deprins cu omenia,

și de astă dată poetul ține să se exprime verde, din capul locului, și ne previne că n'are ce ascunde. De aceea nu putea începe altfel mărturisirile lui decât prin aceste rânduri :

Mi-e sufletul o carte
Cu versuri și povești,
Mi-e sufletul o carte
ce-așteaptă s'o citești.

Coboară-ți pe ea ochii,
In ei să se răsfrângă,
Și rândurile toate
Subt degete să-ți plângă.

(*Mi-e sufletul o carte*).

Imagina nu-și pierde cu nimic din intensitatea ei și poetul se pomenește fără să vrea mânuind uneltele vechi cu aceeași râvnă :

Prin miriști de-amurg soarele paște
Și'n văzduh mătăunii fac lăstunii,
Somnoroase văi încep să caște
Și cântă un cioban din cornul lunii.

(*Haiducie*).

S'ar părea că întrebuițarea nemăsurată a imaginii ar putea duce la ponosirea ei. Nimic mai neintemeiat decât această teamă. Pentru că atât în volumele pomenite cât și în cele ce își așteaptă rândul, imaginea trăiește și se implinește, mereu nouă, câștigând în prospețime și claritate. Iată de pildă această nouă personificare a toamnei :

Sprîjiniți în cărji de ploaie
Se târăsc pe dealuri norii,

Și pe vreascurile toamnei
Sgribulesc bocind cocorii.

(*Vreascurile toamnei*).

Pe aceeași linie am putea cita „Se joacă seara pe cărare”, „Subt bolți de rugină”, „Noapte înaltă”, „Vânt de toamnă”, „Orașul într'o noapte de toamnă”.

Cu „Scrisoare lui Isus”, din care desprindem aceste strofe :

Iar când vei rătăci peste ogoare
Ca cerșitor răzimat în vreun gătej,
Să te oprești și pe la Ocna-Dej
Că Te aștept cu casa 'n sărbătoare.

De mult îți caut pașii de pământ,
De multă vreme 'n prag Te-așteaptă mama
Să-Ți ia sudoarea feții cu năframa,
Iar' Tu s'o 'nvrednicești cu chipul sfânt.

dar mai cu seamă prin prefața volumului „Sunt frate bun”, Emil Zegreanu ne trădează pe poetul revendicărilor din ultima vreme. Imprejurările prin care trecem ne obligă să ne plângem tristețea și amarul în palme. Poezia refugiuului nu poate astfel să fie prețuită. Din cele câteva bucăți care s'au publicat, dar mai ales din volumul pe care l-am răsfoit în manuscris „Voi n'aveți sărbătoare”, ne-am putut face totuși o icoană fidelă despre evoluția poetică a lui Emil Zegreanu, căreia îi anticipăm cea mai caldă confirmare.

În fugara noastră expunere n'am putut desprinde toate aspectele poeziei lui Emil Zegreanu. De altfel nici n'a fost intenția noastră. Ne-am mărginit doar să sugerăm specificul poeziei sale, preferința sa pentru personificarea naturii prin mirajul imaginii.

V. COPILU-CHEATRĂ

Lucian Blaga: Religie și Spirit*)

În deobște ne închipuim că lucrările de filosofie se'ndreaptă către un cerc mai mare de iubitori de carte; e în ele un orizont mai larg de interese, sunt ele robite unor preocupări mai adânc umane, ca să nu ispitească — măcar pentru un vremelnic popas — pe cât mai mulți oameni de cultură.

În vitrina filosofiei românești, lucrările d-lui Blaga au avut parte de o deosebită luare în seamă, învrednicindu-se chiar, la unele categorii de cetitori, de o entusiastă prețuire. Să ne reamintim astfel de primirea de care s'a bucurat cea mai frumoasă carte despre Românism: *Spațiul mioritic* (epocă de maximă popularitate a d-lui Blaga) în care, cu uneltele gândirii sale originale, filosoful cobora spre „celălalt tărâm” al ființei noastre spirituale, pentru a descoperi acel „apriorism românesc” creator de cultură și destin specific. Cu câtă mândrie și l-au anexat atunci unii exponenți ai culturii noastre: era filosoful lor, căci părea a face spiritualității ortodoxe un mare loc în peisagiul sufletului românesc. Au urmat celelalte lucrări — câți ani de atunci, a-tâtea și volume — iar filosoful asculta numai de chemările sale interioare și pe acest drum a rămas să-l însoțească, cu aceeași încântare, cei ce n'aveau tabere de consolidat.

Luminos în centrul gândirii filosofului Blaga stă *omul* — de altfel marea problemă a oricărei filosofii. Nemulțumit de „filosofia naturalistă a veacurilor din urmă” care „a făcut aproape tot ce i-a stat în putere spre a degrada poziția omului în univers, spre a-i clătina privilegiile și a-i

seculariza destinul” (*Geneza metaforei*, 208), d-l Blaga încearcă o altă tălmăcire a omului. Și astfel toată acea largă construcție metafizică, „vis cu multiple cupole”, e menită numai scopului de a sălășlui acest nou umanism al filosofului român.

D-l Blaga se înscrie „printre acei puțini gânditori, cari cred în destinul și poziția excepțională a omului. *Specificul uman de a exista* e un fapt de „mutație ontologică”. Omul nu e creat exclusiv pentru imediat și securitate; acesta e orizontul biologic al animalului, căruia îi putem atribui și unele categorii de cunoaștere, cu un rost funcțional, chiar și aptitudinea de a fi producător de anume civilizație a-stilistică, stereotipă, a-temporală.

Orizontul omului e acela al misterului („modul ontologic al omului e existența în orizontul misterului”); destinul său: nobila strădanie de a revela acest mister sub forma unor plâsmuiri ale spiritului („plâsmuiri revelatorii”). Așa devine omul creator și deci astfel ia naștere cultura. Dacă însă pentru existența înțărăcuită în imediat și securitate omul e indestulat cu acele categorii ale conștiinței, cunoscute din filosofia mai veche, categoriile receptivității cognitive: aristotelice sau kantiene, pentru a revela misterul (adică pentru a deveni creator de cultură), omul are nevoie de o nouă garnitură de categorii: categoriile abisale ale spontaneității plâsmuitoare (cu vatra 'n inconștient), a căror felurită și liberă înmănunchere formează o „matcă stilistică”, o ordine abisală para-corespunzătoare organizării, ordinii conștiinței. Reamintim aceste categorii blagiene, ca să putem veni apoi la lucrarea numită în titlu. Ele sunt de

*) Sibiu, 1942. Editura „Dacia Traiană”.

patru feluri (afară de cele de o însemnătate mai secundară): orizontice sau de perspectivă (orizontul spațial și temporal); de atmosferă (sau axiologice); de orientare (privind sensul destinului); și formative (individualul, tipicul, stihialul). Creația culturală suferind suprema cenzură a acestor categorii, avem atâtea tipuri de cultură câte „măști stilistice”; orice plâsmuire de cultură necunoscând altă cale decât cea abisală, artă, știință, filosofie, religie vor purta această pecete stilistică și prin ea duhul unei înfrățiri lăuntrice.

Cu aceasta ne încadrăm deodată în perspectiva din care se va urmări problema religiei: perspectiva filosofului care și propune să arate „cum se constituiesc valorile religioase ale spiritului uman” (*Religie și Spirit*^{*)}. În felul acesta se integrează în istorie și valorile religiei, fiind supuse, ca și celelalte valori ale culturii, „conștiințelor umane și cosmice”.

Lucrarea de față cuprinde două părți mari. În cea dintâi (fără privire la punctul de vedere istoric, sau sistematic) se înfățișază câteva tipuri de religie, câteva modalități de constituire a modurilor religioase; și aci sunt prezentate mai întâi unele forme de religii colective (indică, chineză, persană, greacă, islamică, mistica creștină), apoi două forme de religie individuală, dar care au „vădite legături cu cele colective”: Credința-cutremur (Kierkegaard), Religiozitatea-fior (Goethe). Din această primă parte, colecție de „cazuri individuale”, se desprinde apoi o definiție a religiei, și această determinare a religiei ca valoare umană constituie cuprinsul părții a doua a lucrării. Bine înțeles, din acest trunchiu principal se desprind atâtea alte probleme ce „nviorează, pas cu pas, interesul lecturii.

Fetele și nuanțele „modurilor religioase” sunt interpretate prin cadrele stilistice ale diferitelor spiritualități. Să oferim ca exemplu religia greacă (exemplu ce ne stă mai la îndemână, fiindu-ne mai cunoscut). Fenomenul religios grec (denumit atât de expresiv „Măsură și ecstaz”) a suferit censura stilistică a următoarelor categorii abisale: *orizontice*: orizontul limitat (închis); *axiologice* și de *orientare*: afirmarea (cu un ușor subton statornic de melancolie); *formative*: tipicul idealizat. În spiritul grec s'au revărsat aluviunile multor culturi, dar ele au devenit numai *motive* pe care Grecii le-au transformat potrivit unor tipare stilistice proprii. Zeus e cel mai grec dintre zei: nu numai prin obârșia lui „curat grecească”, dar el „rezumă în ființa sa trăsăturile cele mai caracteristice ale spiritului grec”. La început zeu al norilor și fertilității, devine în stadiul de lămurire a spiritului grec „zeul ordinii cosmice, al legilor, al rânduielilor și al tuturor normelor impuse făpturilor muritoare și nemuritoare”. Mitologia omerică ce sălășluiește într'o lume de orizont închis, mișună de divinități care-s forme omenești *tipic idealizate* (mitologia mikenocretană, a cărei moștenire Grecii au preluat-o, abunda în fantasmagorice alcătuirii de forme: omenești, de reptile, paseri). Zeii aveau, ca și oamenii „o genealogie, o naștere, o creștere, dar ajunși în zenitul vieții rămân neschimbați și nemuritori”. Modul divin grec este deci o adevărată „biologie idealizată”. Geniul grec „stăruie cu seninătate în preajma formelor tipic idealizate”.

În ceea ce privește accentul axiologic: pentru omul omeric existența se înseamnă cu semnul plus, adică al valorii (pentru Ind existența e o non-valoare, de unde retragerea acestuia din orizont); pentru Grec, rostul omului se

împlinește aici în viața pământească. Exemple stau ușor la îndemâna fiecăruia, de aceea trecem peste ele.

Uneori însă, încercări venite de aiurea străbat la suprafață și încearcă turburarea apelor (beția dionisiacă, rituale misterice, orfism). Dar ele erau domesticite în tiparele sufletului grec. Iată două mari biruințe ale acestuia: Plato, marele debitor, dar și marele transformator; și Plotin, al cărui misticism „ia o înfățișare articulată pe măsura stilului grec și a determinantelor categoriale. Adevăratul Grec nu va fi niciodată părăsit de simțul formelor omeric-platonice; el va trăi într'un orizont limitat populat de tipuri ideale plastice și statice”.

În același fel (sub unghiu stilistic) sunt analizate și celelalte forme de religie. Pentru religia creștină — cu întreita ramificare în catolicism, protestantism, ortodoxism — influența modelatoare a duhului lumesc specific după regiuni ne e cunoscută din *Spațiul mioritic*. Pe atunci nu bănuiam încă „radicalismul” relativizării de acum. Din „Spiritualitățile bipolare” de atunci, a mai rămas acum un singur pol: cel stilistic.

Misticismul, modalitate religioasă socotită în genere ca sustrasă condiției umane (pentru sborul lui direct spre Absolut), se realizează și el tot în coordonate spirituale, ca arta, metafizica sau mitul.

Partea întâia a lucrării d-lui B. a ilustrat teza că și religia e o „plâsmuire revelatorie”, în rând cu celelalte valori de cultură. Urmează încercarea de a delimita religia față de artă, știință, metafizică — și cu aceasta intrăm în zona celei de a doua părți a lucrării. Autorul supune, mai întâi, cercetării câteva cunoscute definiții ce s'au dat religiei, definiții ce sunt respinse apoi, pentru că nu acoper toate modurile religioase. Așa pentru Schleiermacher rădăcina religiei e sentimentul; aceasta e intuiție și sentiment al Universului, sentiment al „dependenței necondiționate” (pe când „vatra subiectivă” a metafizicii e cunoașterea, a eticei voința, a artei imaginația). Deci, cum formulează d-l Blaga, la Schleiermacher avem o *sentimentalizare* a religiei și o raportare *la infinit*. Dar, obiectează d-sa, această definiție se potrivește numai religiozității de tip german romantică. Ce are comun această definiție cu religiozitatea greacă, bunăoară, ce „se leagă de spațiul mărginit intramundan, unde oamenii se simt conlocuitori cu zeii, într'un fel de familiaritate ierarhică cu ei?” Sau cu cea indică, unde, în perioada brahmană spre ex., „am constatat că religia nu este un sentiment al creaturii neputincioase față de o divinitate copleșitoare, ci mai curând un sentiment nu lipsit de mândrie, condiționat de conștiința unui raport de forțe destul de echilibrat, ce se presupune că ar exista între om și divinitate”?

Acestor nesatisfăcătoare definiții (Schleiermacher, Max Scheler, Paul Tillich), filosoful nostru opune pe cea următoare: „religia circumscrie, în oricare din variantele ei, capacitatea de auto-totalizare sau de auto-depășire a ființei umane în corelație ideală cu toată existența, dar mai ales în corelație ideală cu ultimele elemente sau coordonate ale misterului existențial în genere, pe cari omul și le revelează sau și le socoate revelate”.

Definiția prezentată așa, are nevoie de lămuriri; sunt aci câțiva termeni care o cer: auto-totalizare sau auto-depășire, coordonatele misterului existențial în genere, corelație ideală. Să purcedem la această lămurire.

Ca și arta, știința sau metafizica, religia constituie și ea o încercare de a revela misterul. Între ele sunt însă mul-

^{*)} De aci înainte, citatele se fac din această carte.

tiple deosebiri: de plan, de mijloace, de interese, de complexitate și adâncime (de volum).

Astfel *arta* „se realizează pe *plan* de intuiție și răspunde unor *interese* spirituale parțiale ale ființei umane; în artă, încercările revelatorii nu privesc neapărat elementele ultime sau coordonatele ineseși ale misterelor existenței, ci orice mister și orice aspect al acestuia”. (Exemple de „coordonate ale existenței”: în Brahmanism „Dumnezeul impersonal și lumea concretă înțeleasă ca iluzie”; în Budhism: „nimicul, golul metafizic și lumea înțeleasă ca o iluzie așternută peste acest gol”, etc.).

Știința „se realizează pe un plan de construcții schematice și conceptuale și... corespunde și ea numai unor interese parțiale ale ființei umane”.

Metafizica tinde să reveleze chiar elementele ultime, coordonatele existenței. Planul ei este cel al viziunii abstracte, calea într'acolo, cea a cunoașterii; raporturile ei cu aceste coordonate sunt mai libere, mai degajate.

Religia, față de valorile de mai sus, se delimitează în felul următor: ca și metafizica, ea tinde spre elemente ultime, dar aspirația de a revela misterul nu se mai face pe un singur plan, ci angajează tot omul, făcându-se „pe o multiplicitate de planuri ale spiritului... pe toate cele enumerate, dar și pe altele în afară de ele”. Deci omul se *auto-totalizează* în raport cu aceste coordonate ultime, căutând să participe cu toate facultățile și aptitudinile la această înaltă ordine („cu cunoașterea, cu afectele, cu voința, cu presimțirea, cu intuiția, cu imaginația și cu tot fondul subconștient al dorințelor și speranțelor, al erosului său, mai mult, cu tot felul de a gândi rațional și irațional, mai mult chiar, cu tot felul său de a gândi și de a simți magic”). Dar omul în atitudinea sa religioasă caută chiar să se *auto-*

depășască, trecând dincolo de sine, într'o existență umană „de alt ordin decât cea naturală”; ceea ce se poate înfăptui cu deosebire pe plan mistic.

Ne-a mai rămas din definiție denumirea de *corelație ideală* în raport cu acele ultime coordonate ale misterului existențial. Aceasta se tâlmăcește astfel: aceste coordonate care-s o „plăsmuire revelatorie”, la rândul-le devin valori modelatoare pentru om, fiind între creator și creatură o acțiune reciprocă. Cităm: „În orice religie omul își făurește un mit sau o metafizică oarecum după chipul și asemănarea sa, dar și acest mit sau această metafizică ce se cuprinde în religie, tind să modeleze omul după chipul și asemănarea lor”. Ca să scăpăm de impresia de cerc vicios, cred că lucrurile trebuie luate așa: e aci vorba de un proces de „lămurire” lăuntrică a unei spiritualități, proces pe care îl întetește această viziune a religiei.

Din acest fel de a defini religia rezultă: semnificația ei umană (fiind „expresia demnității supreme a omului”), complexitatea și adâncimea, universalitatea și eternitatea ei. Rar exemplu de imbinare armonică între divin și uman ca în acest sistem de gândire și nu știm dacă religia s'a bucurat vreodată, din partea unei filosofii libere, de atâta prețuire. În sistemul acesta de gândire nu ne vorbește insul ce se sufocă de orgoliu uman, și ca atare insul negator al transcendențelor divine. De atâtea ori opera lui Blaga ne-a dus până 'n preajma ținuturilor „de mare densitate ale misterului, unde gândul nu se mai poate mișca decât imbrăcându-se în tăceri rituale”; și ne opream cu el „dintr'un simțământ de sială, pe care ni-l comunică însuși peisagiul transcendent, între contururile căruia, nevăzute sau prezente, am înaintat ca în divine falduri”. („Geneza metaforei”).

LICU POP

Monumentele politice maghiare din Transilvania și litigiile româno-maghiare în domeniul istoriei artei

Omul de specialitate nu are obiceiul de a intra în polemică cu nechemati, totuși nu poate lăsa neîndreptate afirmații inexacte în specialitatea sa, oricine le-ar debita, dacă au ca scop a informa străinătatea. În interesul adevărului trebuie să trec cu vederea nedreptele acuze personale și lipsa de respect a noului meu adversar. După ce printr'un articol din fasc. 5—6 anul XX al revistei „Europa Orientale” din Roma am redus prin argumente la justa lor valoare acuzele neintemeiate ale filologului Darkó, în fasc. 11—12 a aceluiași an un alt nespecialist, d-l filolog Gáldi, ia cuvântul în chestiune acuzând autoritățile românești și pe subsemnatul, ba chiar un popor întreg.¹⁾ Cu drept cuvânt ne întrebăm, de ce nu a intrat pe arenă un istoric de artă ori critic de artă ungar, care a studiat chestia la fața locului? Fiindcă alta este valoarea afirmațiilor unui istoric de artă față de un diletant începător, dela distanță. Istoricul de artă nu-și permite afirmații și concluzii fără a controla personal spusele ori scrisul altora și fără a examina starea de fapt a monumentelor acolo unde se găsesc. D-l Gáldi, deși ar fi avut această posibilitate până în Sept. cu pașaport, iar după aceea fără pașaport (articolul lui a apărut în Decembrie) totuși repetă ceea ce au scris laconic alți

nechemati, ceea ce este dela început profund reprobabil. Apoi pricepătorul nu se poate cobori să atribue valoare artistică ori istorică unor creații moderne, dacă nu o au. Dacă un italian ar vedea măcar în fotografie „monumentele” de cări e vorba, ceea ce am cerut în articolul meu anterior, ar observa că nimic nu e mai emoționant decât luxul oamenilor săraci. Chiar în cadrul ingust al artei ungurești ne putem întreba, cine sunt de ex artiștii statuelor din Sătmar, câte monografii s'au scris asupra lor, în cari manuale de istoria artei ori în cari lexicoane figurează, ce vechime au și câte aprecieri elogioase au apărut asupra lor? Chestiunea principiară dacă monumentele politice recente ale oprîmătorilor pot ori nu rămânea pe loc, schimbându-se statul, d-l Gáldi nu este în stare să o judece, fiindcă nu cunoaște ori nu vrea să cunoască soluționarea problemei în restul Europei. Pentru d-sa este de neiertat ca în statul român o inscripție ungurească dela Arad din 1913, proclamată de Darkó „lespede istorică”, să fie îndepărtată. Noi luăm bucurios răspunderea în fața oricui, fiindcă e un exemplu de propagandă antiromânească rău înțeleasă, care numai ilaritate și reprobare poate provoca la adresa Ungurilor. Atât în acest caz, cât și aiurea, d-l Gáldi pentru a acoperi ori atenua acuzele nedrepte ale lui Darkó recurge la un procedeu foarte comod: a invinui traducătorul articolului unguresc, ca și când acesta ar purta răspunderea.

1) Redacția revistei *Europa Orientale* adaugă nota: „dorim a considera închisă polemica”. După modesta noastră apreciere este nedrept a asculta o parte de două ori iar pe cealaltă numai odată. A fost neserios a admite un al doilea nespecialist ungar în discuție.

„Distrugerile” de statui politice, „vandalismul”, d-sa vrea să ni le prezinte ca adevărate printr'un argument într'adevăr curios, și anume că știrile respective au apărut într'un anuar unguresc din Transilvania, deci trebuie să fie exacte, căci altcum autoritățile române însărcinate cu supravegherea tipăriturilor le-ar fi suprimat. Dar în 1930 în Ardeal nu a existat o cenzură și apoi oare știrile din domeniul artelor apărute în publicații italiene, maghiare etc. toate sunt exacte, fiindcă au putut vedea lumina tiparului? Câtă încredere merită datele anuarului unguresc din Ardeal, care este un anuar politic, nu artistic, reiese din următoarele exemple: 1. statuia lui Kossuth din Salonta nu a fost „abbatuta” ci demontată și așezată în muzeul de acolo; 2. O „statuie” a honvezilor nu a existat niciodată la Sighet, ci un modest mijloc comemorativ, a cărui valoare nu depășește obeliscurile și coloanele unui cimitir de provincie; 3. „tablele istorice” ale Palatului Cultural din Arad am văzut ce sunt. Prin reproducerea unor astfel de date inexacte, necontrolate, d-l Gáldi nu dă dovadă de respect pentru date precise și de aptitudini științifice. Oare d-sa care a citit lista lipsită de specialiști, a colaboratorilor de toate meseriile ai acestui anuar politic, să nu fi găsit de cuvântă a controla aceste scurte știri? Eu cred că această elementară îndatorire a cercetătorului d-sa a neglijat-o în mod conștient, cu scop de propagandă antiromânească. În aceeași vină cade și în privința statuelor celor doi regi sfinți ai Ungariei dela fațada bisericii din Satu-Mare, reproducând știrea dintr'o revistă politică unilaterală, ungurească. Poliția din Satu-Mare poate tot atât de puțin să fie bănuită de complicitate, că nu a descoperit pe responsabilii cari au plasat inscripția ironică pe soclul regilor Ungariei, cum nu a putut fi bănuită cea din Târgu-Mureș când nu a putut descoperi pe Ungurii ce au așezat o inscripție batjocoritoare pe statuia eroului român Avram Iancu. Din aceste fapte diverse a concluda „ura neimblânzită împotriva Ungurilor” este exagerat; a generaliza apoi excepția este un mijloc uzitat de propagandiști, dar puțin onorabil pentru un om de știință. D-l Gáldi sporește pretinsele „vandalisme” prin următoarele: „Colpevoli ignoti abbatono la statua di Kossuth a Nagyvárad”. Dar în acel oraș nu a existat niciodată o statuie ori monument alui Kossuth. Nici anuarul citat cu atât respect de d-sa nu vorbește de așa ceva, deși d-sa ne prezintă știrea ca un citat din acel anuar. Ce manopere respingătoare!

Bustul lui Csiky, așa minuscul și neînsemnat cum era (și pe care pe nedrept îl compară cu busturile românești), iarăși nu de dragul artei, ci cu scop politic a fost ridicat la Arad, pentru a impune superioritatea culturii ungurești în masa de Români, cărora Ungurii nu le-au permis să ridice statui publice bărbaților lor mari (Exemple: monumentul lui Avram Iancu și bustul lui Barițiu). Dacă stăpânirea ungurească „milenară” (o inexactitate, fiindcă uită stăpânirea Austriei în Ardeal din 1690 până în 1867) ar fi fost tolerantă și nu oprămitoare, umilitoare, nimeni nu se gândea la îndepărtarea bustului lui Csiky și a regilor Ungariei. Istoricul trebuie în oarecare măsură să fie și psiholog, ceea ce nu este nici Gáldi, nici Darkó. El ar trebui să înțeleagă că, fără a avea intenția de a nega istoria, poporul nu poate vedea în piețele publice statuele opresorilor de ieri, la fel cum nu poți tolera portretul dușmanului în casa ta. Dacă ambii autori unguri consideră aceasta ca „esagerazioni e fatti anticulturali” îi privește, mă indoiesc însă că un italian obiectiv va fi de aceeași părere. Dar ne întrebăm, cu ce autoritate o afirmă aceasta ei atunci, când Ungurii după intrarea lor

recentă în Cluj (pe baza arbitrajului aliaților lor și nu a faptelor vitejești) au îndepărtat din piața principală statuia Lupoacei, care simboliza acolo stăpânirea de odinioară a Romei, iar pentru Români originea lor daco-romană? Această statuie, copia originalului din Muzeul Conservatorilor de pe Capitoliu, o operă de reputație mondială, a fost donată de orașul Roma orașului Cluj sub stăpânirea românească. Este o jignire adusă nu numai Românilor, dar și Romei și aliaților italieni. Și noi am putea spune cu Darkó și Gáldi: „tanto ingenui da non sapere che non si possono distruggere ricordi storici millenari, allontanando alcune creazioni artistiche”. La Satu-Mare autoritățile ungurești au îndepărtat o altă statuie a Lupoacei.

Nu are înțeles a mai continua, când e evident că scopul d-lor Darkó și Gáldi este propagandă antiromânească prin orice mijloace. De aceea au dat ei proporții mari unui fapt divers, cum e chestiunea unor opere moderne și neînsemnate ungurești și a demontării lor. Am văzut ce respect putem avea față de datele lor și a izvoarelor din cari le citează. Trebuie să resping însă acuzele personale ce mi le aduce ultimul în lipsă de argumente și mai ales „tendința antimaghiară”. Il asigur pe acuzator că am numeroși prieteni între Unguri încă din copilărie, raporturi ce se mențin și azi; în lucrările mele am făcut des uz de scrierile specialiștilor maghiari și chiar sub regimul românesc am colaborat la revista maghiară „Vasárnap”. Ani de zile, intenționat, am trecut cu vederea neadevărurile debitate de autorii budapeșteni în domeniul artei ardelenice, până ce provocat personal de ei la Congresul din Stockholm m'am văzut obligat a le desvălui opiniei publice străine prin broșura: „L'histoire de l'art hongrois au service du Révisionnisme” (București, 1934) în speranța că vor reveni la realitate. În loc de aceasta au urmat însă atacuri joshnice la adresa mea din partea ungurească, uzând de metode cari lezează adânc etica științifică, de ex. citate falsificate din operele mele, acuze din domeniul fanteziei etc, iar deformarea adevărului continua mai departe dirijată și intensificată de titularul catedrei de istoria artei a Universității din Budapesta. Este clar că după acestea am renunțat la orice cruțări ori tratări cu mânuși a falsurilor ungurești. Care este vina mea neiertată de Unguri? Că nu tolerez deformarea adevărului în scopuri politice în istoria artei ardelenice. Am publicat prima monografie a artei românești ardelenice, în mai multe lucrări și la Congresul din Stockholm am scos în evidență arhitectura în lemn a Românilor; la Congresul istoricilor din Varșovia am expus rezultatul cercetărilor mele asupra rolului popoarelor din Ardeal în istoria artei: în arta cultă Sașii joacă primul rol, iar în arta țărănească Români; la congresul de istoria artei din Berna am negat existența unei arte naționale maghiare, din motivul că artiștii de naționalitate maghiară au fost întotdeauna o excepție rară, iar operele nu au un caracter specific unguresc. Progresele realizate în artă și urbanistică de Români ardeleni în ultimii 20 ani au fost subiectul altor studii apărute în America, iar în calitatea mea de inspector al muzeelor ardelenice am dispus să se colecționeze și material românesc, care era ostracizat odinioară de stăpânirea maghiară, lăsând astfel a crede că Români ardeleni nu ar avea material demn de un muzeu. Toate aceste lucrări le-am publicat în limbi mondiale ori le-am comunicat la congrese internaționale, expunându-mă la un control public al părerilor mele. Mă întreb, poate un străin obiectiv să mă învinuiască pentru aceasta? Rezultatul cercetărilor mele, ecoul profund și favorabil în cercurile științifice apusene a nemulțumit însă cercurile

budapestine, cărora nu le convenea afirmarea și dezvoltarea poporului român din Ardealul abia eliberat, mai ales pentru că contraziceau tendințele lor revizioniste, afirmările unghurești cu scopuri politice, că în Ardeal Ungurii ar fi creat tot, iar Românii nu ar fi jucat niciun rol și că după 1918 prin unirea Transilvaniei cu România totul ar fi regresat. De fapt, nu persoana mea este antimaghiară, ci faptele din istoria artei vorbesc contra Ungurilor. Nu învățații români au provocat, nu ei aduc „invinuiri obișnuite”, ci ei sunt în continuă defensivă și rectificarea a afirmațiilor unghurești. Iată metoda competențelor unghurești; afirmații nedrepte la adresa Românilor și a persoanelor; aceste afirmații analizate critic de subsemnatul în publicații rămân fără un răspuns al persoanelor ce le-au emis; urmează apoi intrarea în scenă a unor tineri începători, uneori nespecialiști, cu procedee inadmisibile și cari în loc să continue cu argumente încep afirmațiile copilărești dela început.

D-l Gáldi prezintă fals discuția bisericilor de lemn și a muzicii românești. Iată care e starea de fapt. În 1936 am publicat o recenzie nefavorabilă de 20 pagini românești și 6 pag. germane despre lucrarea „Turnurile de lemn unghurești” a d-șoarei J. Balogh; de cinci ani d-ra Balogh e datoare cu răspunsul. Tot în chestia bisericilor de lemn d-l Kampis din 1934 este dator cu răspunsul la articolul meu din „Gând Românesc”, iar Domanowszky din 1937 la expunerile mele critice din „Zprávy Památkové Péce” (Praga) și „Gând Românesc” precum și la broșura mea din 1939. În loc de cei vizați intră în arenă un tânăr istoric (nu istoric de artă), d. Makkai,¹⁾ care astfel vrea să-și arate recunoștința obișnuită față de fostul său profesor; părerile acestui tânăr sunt însă irelevante față cu autoritățile de specialitate cari au judecat favorabil asupra bisericilor de lemn românești. (Părerile lor au fost publicate în patru broșuri ale subsemnatului). — Bartók a primit la răspunsul său din 1936 o nouă critică de 10 pag. a subsemnatului în „Revue de Transylvanie” 1937 și în broșură separată. D-sa întârzie de cinci ani cu răspunsul, în schimb această nouă critică a

1) Inexactitățile acestuia se pot constata cetind pag. 9—18, 35—46 ale cărții mele: „L'art roumain de Transylvanie”, unde sunt înșirate o sumedenie de alte monumente românești în afară de bisericile de lemn, apoi broșurile „Influence de l'art populaire etc.” unde arta Ungurilor și Sașilor departe de a fi uitată este larg tratată. Același Makkai a avut imprudența de a aprecia într-o publicație, contra profesorului său, pe un individ, care a devenit imposibil chiar înaintea sa prin lipsa sa de probitate științifică (J. Biró).

mea a avut ca urmare 21 aprecieri străine aprobatoare în șapte țări, din Letonia până în Asia mică, în afară de numeroasele aprecieri române. Nimeni dintre nemaghiari nu a sărit în apărarea pretinzelor lui influențe unghurești asupra muzicii românești. Este cu neputință ca d-l Gáldi să nu fi avut cunoștință de aceste lucrări ale mele, rămase necombătute; în orice caz prezentarea d-sale este falsă.

A nu răspunde, când li se prezintă documentat adevăruri neplăcute, pare a fi un obicei unghuresc și al aceloră fără argumente. În afară de chestia bisericilor de lemn și a d-lui Bartók, mai există o serie de exemple pentru tăcerea nejustificată a specialiștilor unghuri.¹⁾ Este demn de remarcat că, pe când punctul meu de vedere a avut un ecou puternic și favorabil în publicațiile străine, cel unghuresc a avut ca urmare numai rezerve și reprobări și niciun specialist străin, deși sunt destui cari îi cunosc pe Unguri, nu le-a luat apărarea. Cu ce justifică experții unghuri tăcerea lor? Poate cu pretinsa „tendința antimaghiară” a tezelor mele? Dar, abstrăgând de faptul că nu corespunde adevărului, deci nu poate fi dovedită, acesta nu este un argument în fața areopagului științific, care cere ca fiecare argument să fie combătut, așa cum au făcut istoricii noștri cu teoria lui Rössler și Hünfalvy. Este reprobabilă încercarea celor de după culise de a combate prin începători și nespecialiști, cărora nu pot decât să le reamintesc: Ne sutor... Și încă ceva: mai mult respect pentru adevăr și mai puțină propagandă, apoi mai multă urbanitate.

CORIOAN PETRANU

1) La Congresul internațional de istorie din Varșovia 1933 specialiștii unghuri s'au abținut dela discuția comunicării mele, care-i privea direct: Rolul celor trei popoare ardeleni în formarea caracterului artistic. *H. Horváth* 7 ani cât a mai trăit nu a răspuns la protestul meu ce-l viza personal, adresat Congresului internațional de istoria artei din Stockholm 1933, relevat în publicația Congresului. *Gerevich* din 1935 nu a răspuns la broșura mea: Discuții asupra sintezei artei ardelenice, deși avea cunoștință că-l combate personal. *Jolanda Balogh* din 1935 nu a publicat replica la criticile mele asupra lucrării d-sale ce tratează despre Martin și Gheorghe din Clussenberch, deși una a apărut în „Zeitschrift für Kunstgeschichte”. *Hekler* din 1937 nu a răspuns la studiul meu critic din „Südostdeutsche Forschungen” München, deși a promis redacției. *Jolanda Balogh* și *St. Csabai* nu au nimic de spus la studiul meu din „Südostdeutsche Forschungen” 1939 asupra artei renașterii din Ardeal, care în 32 pag. le spulberă teoriile. Merită a fi cunoscută părerea pronunțată în 1'40 a renumitului prof. de istoria artei dela Univ. din Berlin, *W. Pinder*, în privința artei „maghiare”, a sculptorilor Martin și Gheorghe și a „barocului unghuresc”, părere care este identică cu a mea susținută în aceste discuții (*W. Pinder: Wesen und Werden Deutscher Formen*, Leipzig, 1940, I. 20, II. 120).

INSEMĂNĂRI ȘI RECENZII

Const. V. Gheorghiu: Ard malurile Nistrului

Cartea poetului Constantin Virgil Gheorghiu are darul de a fi scrisă sincer, fără bombasticismul cuvintelor de prisos care se obișnuiesc adeseori în literatura de reportaj și mai ales în reportajul de război.

Const. Virgil Gheorghiu reușește pe deplin să redea marea dramă a basarabenilor care au trăit un an de zile sub regimul lui Stalin.

Suferințele „raului roșu” au schimbat mult din mentalitatea opacă a provinciei. Basarabeni, care au fost otrăviți de influențele slavismului rusesc, s'au vindecat în parte de filorusismul lor.

Const. Virgil Gheorghiu, pe lângă darurile sale de poet, cu limba sa plină de prospețime și culoare, mai este ajutat și de faptul că a scris cartea la fața locului, trăind-o, verificând faptele și întâmplările. Apoi se simte atașamentul

său față de oamenii și locurile Basarabiei, ca unul ce și-a făcut liceul militar în Chișinău, timp de șapte ani. Poetul și-a petrecut aici copilăria și adolescența, infiripându-și primele stihuri, caligrafiind primele scrisori de dragoste.

Iată, poetul ne face cunoștință la început cu Const. Beccin, țăranul care moare în lanurile aurite ale grâului, înroșind spicele grele de rod, fiind urmărit de poliția bolșevică. Ne prezintă prizonierii marinari care n'au știut unde pleacă, ce destinație are vasul lor; oameni care nu se miră, nu se agită, nu-i interesează nimic, ci sunt goi de suflet și de gânduri, oameni numai buni de robotă.

La Cernăuți, Bălți și Chișinău poetul insistă pe larg asupra spiritului distructiv al iudeo-comuniștilor, care au ars, devastat și dinamitat totul. Un tablou sfâșietor, halucinant ne prezintă în: „Evreii defilează în fața orașului pe care l-au ars”. Nu trebuie să trecem peste: „Bugeacul-impărăția de aur a grâului”, „Lângă cenușa morilor de vânt”.

Toată cartea lui Const. Virgil Gheorghiu e un poem în proză, e un imn închinat cerului, oamenilor și pământului Basarabiei, celor mulți și umili care au sângerat. Iată un pasaj:

„De câteva ceasuri călătoresc pe câmpie. La fiecare oră automobilul nostru se împotmolește. Toate drumurile sunt aici de pământ, fără nicio fărâcă de piatră. Dacă plouă puțin țărâna se desfundă și automobilul intră până la caroserie în noroiu.

Totuși Buceagul în care intrăm este nesfârșit de frumos.

Inchipuiește-ți că atât cât vezi cu ochii în jurul tău e numai grâu: lanuri nesfârșite care se clatină în bătaia fierbinte a soarelui, ca niște vâpăi ale pământului” (pg. 247).

Mihail Spiridonici

○ aniversare

Se implinesc în luna aceasta patruzeci de ani de când a apărut, în tipografia românească a ziarului „Poporul Român” din Budapesta, întâiul număr al *Luceafărului*. Modestă era înfățișarea revistei la început și poate mănunchiul de tineri care i-a dat viață nici nu și-a dat seama ce faptă mare a izvodit atunci.

Tinerii aceștia erau în acel început de veac doar ucenici ai cărții, studenți universitari și teologi. Destinul le-a așezat însă pe umeri povara unei misiuni, pe care ei au purtat-o cu bărbăție și destoinicie, și astfel *Luceafărul* a devenit cu timpul stindard de luptă, pe plan spiritual, al întregii colectivități românești din Transilvania.

Noi, cei de astăzi, cari am înălțat din nou acest stindard, ca să împlinim porunca ceasului de față, ne gândim cu emoție și cu evlavie la începuturile de acum patruzeci de ani, și în semn de omagiu, numărul viitor al revistei va fi consacrat acestei aniversări. L.

Revista Revistelor

Meșterul Manole, Anul IV, Nr. 1-4.

Revistele cu preocupări exclusiv literare sunt puține la noi. Nu ne gândim statistic, ținând seama de toate încercările care apar prin surpriză și dispar după două, trei numere, fără să lase în urma lor măcar regretul pentru o promisiune neimplinită, ci vorbim doar de acelea care rezistă. Și mai puține sunt acelea care apar în virtutea unui crez de artă, pe care să-l găsești articulat în cuprinzătoare articole de ideologie și să-l simți exprimat în cea mai mărunță însemnare critică. Poate sunt de vină și vremurile, care nu admit prea multe atitudini și de sigur au fost prea numeroase experiențele unei perioade recente, experiențe fără frâu și în majoritatea cazurilor, infructuoase. Gravitatea momentului impune o cumiințire chiar și în sferile de activitate unde obișnuit libertatea desăvârșită e socotită de rigoare.

Socotim revista „Meșterul Manole” printre puținele reviste în scrisul cărora se simte un suflu mesianic. Poate

că structura ei ideologică n'a fost definită încă și apariția la intervale de timp prea mari o împiedecă să-și împlinească misiunea la care ar putea aspira. Mai mult: literatura pe care o publică, poezia în special, este de valoare inegală ca realizare. Dar se simte în tot scrisul ei dinamismul unei vocații, iar prin numeroasele cronici, care poartă în cuprinsul revistei titluri diferite, se făuresc în fiecare număr cărămizi pentru crezul care, sperăm, odată va fi încheșat în trainic edificiu, ca după sacrificiul primit al legendarului Manole.

După cele spuse mai sus, nu socotim necesar să relevăm din proaspătul număr al revistei decât eseul d-lui Ion Șugariu: „Aspectul jurnalistic în literatura modernă”, o incisivă diagnoză a culturii moderne, caracterizată, spre deosebire de cultura antică, prin conceptul instabilității și al relativului. Expresia tipică a acestei structuri o găsește d-l Șugariu pe plan filosofic la Bergson, care punând intuiția în locul rațiunii a ridicat valoarea de moment în locul permanentului, iar în literatură la Marcel Proust, ale cărui romane „nu sunt altceva decât niște jurnale intime”, bazate pe același cult la faptului particular, cu valoare de moment.

D-l Șugariu promite să continue cercetarea d-sale, care fără îndoială este vrednică de o mai amplă discuție.

Revista economică, Anul XLIV, Nr. 21.

Ne oprim asupra acestui organ al vieții financiare și economice ardelenene spre a sublinia un fapt cu semnificații sociale.

Numărul recent al revistei e închinat d-lui Petru Drăghici, fostul președinte al „Solidarității”, cu prilejul celei de a 85-a aniversare a nașterii sale. Se relevă activitatea lui publică, de funcționar care a urcat toate treptele ierarhiei, până la demnitatea de consilier ministerial, în care calitate, pe timpul Consiliului Dirigent, a fost de fapt organizatorul administrației românești din Ardealul eliberat. Partea cea mai bună a activității sale s'a desfășurat la Săliște, în funcția de primpretor. Și aici o constatare:

„Realizările sale numeroase, de interes general, reclamau, firește, uneori și jertfe particulare și obștești, pe care primpretorul Drăghici le cerea în caz de lipsă cu toată energia. Dacă stăruințele și intențiile sale bune și folositoare n'au fost totdeauna înțelese, Drăghici știa să procedeze și cu autoritatea sa oficială, cu asprimea și chiar cu pedeapsa. Era de principiu că facerile de bine pentru popor, trebuie făcute uneori și în contra voinței lui, cu forța”.

Urmează apoi, înșirate pe o jumătate de pagină, toate instituțiile social-economice inițiate de Petru Drăghici, înființate cu concursul lui sau îndrumate de spiritul lui chibzuit pe calea înfăptuirilor rodnice. Fapte cari l-au făcut vrednic mai târziu, pe lângă înalta funcție administrativă amintită odată, de calitatea de președinte al Asociației băncilor ardelenene, precum și de demnitatea de senator.

Se omagiază deci cu drept cuvânt virtuți sociale care pot fi date de model.

Olimpiu Boitoș

Bibliografie

- G. Retezeanu, *Alucinații. Versuri*. 1942. Editura „Țara” Sibiu.
- George Vaida, *Mătrăgună. Poeme*. Cu un cuvânt înainte de Mihail Chirnoagă. Editura Frize. 1942.
- Const. C. Giurescu, *Populația moldovenească dela Gura Niprului și a Bugului în veacurile XVII și XVIII*. 1942. Craiova.
- Gabriel Țepelea, *Bat tunurile și bate inima...* Moment dramatic în 3 acte. „Tipografia Românească”, Timișoara, 1942.
- Vasile Netea, *Noi contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Visarion Roman*. Corespondența sa cu Gh. Barițiu și Iosif Hodoș. Sibiu, Editura „Revistei Economice”, 1942.
- Id., *Transnistria. Cunoștințe Folositoare*, Seria C. Nr. 122.
- Aneta Chr. Milian, *Monografia orașului Turnu-Măgurele*. Prefață de N. Dașcovici. 1942. Turnu-Măgurele.
- Grigore Popa, *Prezența divină în filosofia contemporană*. Editura „Țara”. Sibiu, 1942.
- J. Cârja-Făgădaru, *Cremene în apa vremii*. Prefață de Paul Lucian. Colecția „Gazeta dela Turda”.
- Ștefan Oprescu, *Poeme la picioarele timpului*. Sibiu, 1941. Tipografia „Dacia Traiană”.
- Academia Română, *Raportul Secretariatului General despre lucrările din 1941—1942*. București, 1942.
- P. Sergescu, *Sur l'identité des auteurs de quelques articles mathématiques insérés dans „Le journal des Savants”*. București, 1942.
- Th. Angheluță și P. Sergescu, *Comemorarea ilustrilor matematicieni Emile Picard și Henri Lebesgue*. Timișoara 1942.
- Simeon Crețu, *Petale risipite. Versuri*. Tipografia Miron Neagu. Sighișoara.
- Buletinul *Pregătirii Premilitare și Extrașcolare*. București. Anul VIII, Nr. 1—2 (Aprilie—Mai 1942).
- Vremea. București. Anul XIV, Nr. 646—650 (3—31 Mai 1942).
- Revista *Fundațiilor Regale*. București. Anul IX, Nr. 5 (Mai 1942).
- Dacia. București. Numărul 8 (1 Mai 1942).
- Societatea de Măine. București. Anul 19, Nr. 3—4 (Martie—Aprilie 1942).
- România Tânără. Indreptar politic, economic, literar. Director: I. Hașeganu. Brașov. Anul I, Nr. 1 (Mai 1942).
- Școala Românească. București. Nr. 9 (Martie 1942).
- Viața Ilustrată. Cluj. Anul IX, Nr. 3 (Mai 1942).
- Cetatea Moldovei. Iași. Anul III, Vol. VI, Nr. 5 (1 Mai 1942).
- Indrumătorul Nostru. București. Anul I, Aprilie 1942.
- Carpații. Sibiu. Anul X, Nr. 5 (15 Mai 1942).
- Claviaturi. Brașov. Anul I, Nr. 9—10 (Ianuarie—Februarie 1942).
- Dacia Rediviva. București. Anul II, Nr. 4. 1942.
- Meșterul Manole. București. Anul IV, Nr. 1—4 (Ianuarie—Aprilie 1942).
- Timpul Transilvaniei. Arad. Anul VI, Nr. 107—108 (Mai 1942).
- Gândirea. București. Anul XXI, Nr. 5 (Mai 1942).

LUCEAFĂRUL

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ ȘI CULTURĂ GENERALĂ

ANUL II, Nr. 6.

Iunie 1942.

SUMARUL

V. Copilu-Cheatră: Rugăciune pentru împăcarea mea (versuri)	Pag. 201
Eugeniu Sperantia: Reflexiuni gnoseologice. In pragul Teodiceei	" 202
Doina Iacob: Alb și negru. — Vreau (poeme)	" 211
Florin Dumitrana: Elegie (versuri)	" 212
Ioan Râmbu: Crucea păcătosului Bâlc Traian (nuvelă)	" 213
Alex. S. Jebeleanu: Cădere nouă (versuri)	" 220
Nicolae Lascu: Traducere din Ovidiu (Piram și Tisbe)	" 221
Victor Papilian: Pictorul Catul Bogdan	" 224

TEXTE, SCRISORI ȘI AMINTIRI

Aurel P. Bănuț: Teatrul românesc în Ardealul de odinioară (urmare și sfârșit)	" 225
--	-------

GÂND ȘI FAPTĂ

Ioan Opriș: Ethos și ethnos	" 229
------------------------------------	-------

CRONICI

Vasile Gionea: Din lirica modernă (Ion Șugariu; I. C. Seve-reanu; Aurel Tudor)	" 231
V. Copilu-Cheatră: Imaginea în poezia lui Emil Zegreanu	" 233
Licu Pop: Lucian Blaga, Religie și Spirit	" 235
Coriolan Petranu: Monumentele politice maghiare din Transil-vania și litigiile româno-maghiare în domeniul istoriei artei	" 237

INSEMNĂRI ȘI RECENZII

Constantin V. Gheorghiu: Ard malurile Nistrului (Mihail Spiridoncă); O aniversare (L.); Revista Revistelor (Olimpiu Boitoș).

REPRODUCERI PLASTICE

Catul Bogdan: Portret. — Peisaj marin.

EXEMPLARUL LEI 40.—